

Dalt Burriac, hi ha un castell,
que s'enruna de tan vell.

ESTUDIS

FULLS/56

del Museu Arxiu de Santa Maria

Mataró, octubre 1996

50 ANYS MUSEU ARXIU (1946-1996)

FULLS/56

del Museu Arxiu de Santa Maria

Mataró, octubre 1996

TAULA

Portada: El castell de Burriac. Vinyeta de l'AUCA DE LA MARESMA, (Arenys de Mar, 1934?).
Dibuix de Marià Ribas i Bertran. Homenatge a l'autor.

Edita: **MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA**
Centre d'Estudis Locals de Mataró.
Director: Manuel Salicrú i Puig.
Beata Maria, 3
Tel. 790 15 28 (Parròquia de Santa Maria)
Composició i impressió:
Copisteria Castellà-c/Pujol, 40 - 08301 MATARÓ
Dipòsit Legal: B-15.257-1978 *ISSN* 0212-9248

Amb la col·laboració del

Patronat Municipal de Cultura
MATARÓ

EDITORIAL

CINQUANTA ANYS DEL MUSEU ARXIU

RECORD DELS FUNDADORS DE LA INSTITUCIÓ

Arribar als cinquanta anys és una fita important en la vida humana i en la de totes les institucions.

Anant molt lluny, al capítol 25è del Levític, ja podem llegir que l'any següent a set vegades set anys –període considerat com una plenitud en el temps– era considerat com a any sant, com a any sabàtic.

Era el moment de redreçar les actuacions perjudicials, de començar de nou, de recuperar les cases i les terres perdudes, d'aconseguir la llibertat dels esclaus. D'aquesta forma el poble israelita restava disposat a començar una nova etapa, amb un gran fervor inicial.

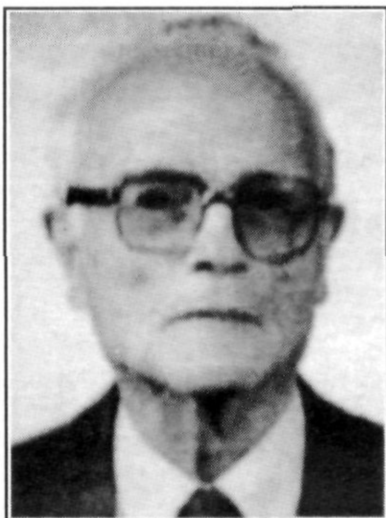
La commemoració del cinquantenari d'una institució ha de servir, principalment, per a reflexionar i continuar endavant.

Però el fet de mirar endavant no ha d'impedir de girar la vista enrera i d'evocar el passat, recordant les persones que crearen la institució, la memòria de les quals i el seu mestratge, tot i que ens han deixat, segueix entre nosaltres.

El passat mes de gener, als nostres *FULLS*, parlàrem extensament del fundador del Museu Arxiu Lluís Ferrer i Clariana. Avui ho fem d'Esteve Albert i Corp i de Jesús Illa i París, dos dels seus col·laboradors. De tots ells podem dir que «feren una tasca meritíssima d'ordre pedagògic, de promoció cultural i de salvaguarda del patrimoni artístic del Maresme, de la qual la joventut d'avui no pot fer-se pas idea», paraules d'Esteve Albert referides a Lluís Ferrer i Clariana i als seus col·laboradors, extretes d'un article publicat l'any 1970 que reproduïm en aquests *FULLS*, que evidentment poden fer-se extensives al seu propi autor.

I en un proper número dels *FULLS* parlarem de Marià Ribas i Bertran, recentment traspassat, persona important, mestre dels historiadors i arqueòlegs mataronins, fundador i col·laborador constant de la nostra institució, en recordança del qual, a més, els dos museus de Mataró, el Museu Comarcal del Maresme i el Museu Arxiu de Santa Maria, es proposen de dedicar-li ben aviat uns actes d'homenatge i l'edició d'una miscel·lània.

MARIÀ RIBAS I BERTRAN, *IN MEMORIAM*

El passat dia 11 de setembre moria a Mataró, als noranta-quatre anys, Marià Ribas i Bertran, arqueòleg i historiador, col·laborador habitual del Museu Arxiu de Santa Maria des de la seva fundació, en la qual va participar al costat de Lluís Ferrer i Clariana.

Marià Ribas i Bertran destaca especialment per una llarga vida dedicada a la recerca, a la investigació i a la salvaguarda del patrimoni cultural.

De formació autodidacta, va tenir la sort de poder col·laborar des de molt jove amb Agustí Duran i Sanpere, el Dr. Pere Bosch i Gimpera, Josep Colomines, Josep de C. Serra i Ràfols i Albert del Castillo, que l'introduïren molt sòlidament en el camp de l'arqueologia. Va conèixer i tenir amistat amb els arquitectes mataronins Puig i Cadafalch i Goday i Casals. Va treballar amb Joaquim M. de Nadal, Lluís Nicolau d'Oliver, Ignasi Iglésias, Manuel Ainaud, Ventura Gassol i l'arquitecte Adolf Florensa. A Poblet, va contactar amb Eduard Toda i amb Jeroni Martorell. El tracte amb tots aquests grans mestres va forjar la seva personalitat.

Va participar en múltiples excavacions arqueològiques i en la restauració d'importants monuments per tot Catalunya. I va publicar articles i monografies, que documentava amb excel·lents dibuixos.

Tot i amb això els seus treballs més importants els va fer a Mataró i al Maresme. En el camp de l'arqueologia, excavant al camp de l'Iluro, a Burriac, a can Xammar, a la Torre Llauder, i a molts altres llocs. En el camp de la història amb les monografies *Origen i fets històrics de Mataró*, *Notes històriques de Mata*, *El poblament d'Ilduro*, *Els orígens de Mataró* i molts, moltíssims articles, alguns als nostres *FULLS*.

Marià Ribas es va distingir també en accions de salvament de patrimoni cultural. A tall d'exemple només esmentaré la seva activitat durant els fets revolucionaris de 1936 i en el temps de la guerra civil. Per ell –i els seus col·laboradors– tenim memòria històrica de moltes de les coses perdudes en la maltempsada.

Marià Ribas i Bertran era un intel·lectual, amb una dedicació total i absoluta a la seva vocació, que no va parar mai de treballar. Avui les seves recerques, les seves monografies i els seus articles són referència bàsica per a qualsevol nova investigació.

La concessió de la Creu de Sant Jordi, sol·licitada pel Museu Arxiu de Santa Maria, aquest estiu ha fet un any, va representar el coneixement de la més alta institució del País per la seva obra.

Era però, per sobre de tot, un home senzill. I un bon amic. I un gran col·laborador del Museu Arxiu.

Manel Salicrú i Puig
Director del Museu Arxiu de Santa Maria

ACTES COMMEMORATIUS DELS CINQUANTA ANYS DEL MUSEU ARXIU

La commemoració del cinquantenari del Museu Arxiu de Santa Maria, iniciada el passat mes de febrer, continuarà i finalitzarà el proper mes de novembre. Són previstos els següents actes.

Dijous 21 de novembre, a les 8 del vespre,
Acte commemoratiu al saló de Plens de l'ajuntament de Mataró.
Parlament del Sr. Nicolau Guanyabens i Calvet, membre de l'Equip del Museu Arxiu, sobre el tema «El Museu Arxiu de Santa Maria. Cinquanta anys d'una institució mataronina».

Divendres 29 de novembre, a les 7 de la tarda,
Inauguració de la nova sala de Síntesi del Museu.
Inauguració de l'exposició *DIBUIXOS I GRAVATS*.

Dissabte 30 de novembre, a les 11 del matí,
Taula rodona sobre «El patrimoni cultural dels museus i arxius del Maresme».

Dissabte 30 de novembre, a les 6 de la tarda,
XIII SESSIÓ D'ESTUDIS MATARONINS.

LA NOVA SALA DE SÍNTESI DEL MUSEU ARXIU

Situada a l'antiga sala de l'Arxiu de la Comunitat de Preveres, sobre la sagristia de la Basílica, a partir de l'exposició de les peces més característiques que Santa Maria conserva, presentarà un recorregut en el temps indicatiu de la història de la parròquia de Santa Maria, vinculat a la història de la ciutat i del País.

El projecte ha estat redactat per l'empresa Calidoscop, que tindrà cura també del muntatge.

S'inaugurarà el proper divendres dia 29 de novembre.

LA DOCUMENTACIÓ SALAS I ISERN

En el passat número dels FULLS fèiem constar la donació del fons Salas i Isern feta pels hereus dels Srs. Joan de la Creu Cuadrada i Gallifa i Conxita Salas i Isern, interpretant la seva voluntat.

Com indicàvem, la documentació comprèn diversos treballs del Sr. Ramon Salas i Oliveras, un dels quals, La ciutat en el record, avui comencem a publicar. Incorpora també una interessant col.lecció de cartes marines i diaris de navegació, la primera que conserva el Museu Arxiu pertanyent al capità Pere Isern, avantpassat de la Sra. Conxita Salas i Isern, que serà exposada oportunament.

DIA INTERNACIONAL DELS MUSEUS

El passat 18 de maig, DIA INTERNACIONAL DELS MUSEUS, el Museu Arxiu de Santa Maria commemorà la Diada amb la conferència «La Imatgeria popular a les cases mataronines», a càrrec del Sr. Rafael Soler i Fonrodona, membre de l'Equip del Museu Arxiu, en la sala polivalent del Museu i en el marc de l'exposició *ELS SANTS DELS AVIS.*

Rafael Soler i Fonrodona pronunciant la seva conferència. Fotografia Miquel Sala. MASMM.

SIGNATURA DEL CONVENI DE COL·LABORACIÓ AMB L'AJUNTAMENT DE MATARÓ

Els Srs. Joan Antoni Baron, Carmina Benito i Manel Salicrú signant el conveni de col·laboració corresponent a l'any 1996. Fotografia Miquel Sala. MASMM.

El dia 13 de juny es signà el conveni de col·laboració del Museu Arxiu de Santa Maria amb l'ajuntament de Mataró, a través del Patronat Municipal de Cultura i el Servei d'Educació i Formació, corresponent al present any 1996.

El conveni, en el qual es valoren l'edició dels *FULLS* i les actuacions de promoció i de conservació de patrimoni que realitza el Museu Arxiu, i la seva contribució a les activitats culturals i formatives que programa el municipi, representa una dotació econòmica de nou-centes mil pessetes, més la publicació de les comunicacions presentades a la *XII Sessió d'Estudis Mataronins*.

EXPOSICIÓ *AUQUES MATARONINES*

Va ésser inaugurada l'11 de juliol i restarà oberta fins al dia 5 de l'actual mes d'octubre.

La mostra presenta un conjunt de quaranta-quatre auques procedents majoritàriament del fons del Museu Arxiu.

Gairebé totes són dibuixades per artistes mataronins com Opisso, Marià Ribas, Vidiella, Cuyàs, els germans Fradera, Pal, Novellas, Parés de Mataró i molts d'altres.

La temàtica és ben diversa. Hi destaquen però les auques de «les Santes» i les commemoratives del carril de Mataró. També les que, durant els anys cinquanta, servien de publicitat per a botigues o empreses. I les de tipus familiar.

EXPOSICIÓ

AUQUES MATARONINES

Per les Santes, Mataró, fa bella festa major.

MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA
Centre d'Estudis Locals de Mataró

50 ANYS MUSEU ARXIU (1946-1996)

OBRES DE RENOVACIÓ DE TEULADES A LA BASÍLICA DE SANTA MARIA DE MATARÓ

Les teulades a substituir, a conseqüència del seu mal estat, són les que formen la coberta de les capelles laterals migdia, sobre els altars de sant Joaquim i santa Anna, de la Mercè, de santa Llúcia, i pas d'accés al Sagrament.

L'actuació que es projecta inclou la supressió de les actuals teulades i de les bigues de fusta suport i la col·locació de noves bigues de formigó pretensat auto-resistent, solera d'encadellat i teula. A més d'això, per a facilitar els treballs i protegir les voltes, es formarà un nou forjat sobre d'elles, que delimitarà un espai sotateulada o golfa, al qual s'accedirà des de la planta pis de la sagristia de la capella del Sagrament. Les teulades de les dues primeres capelles s'elevaran al nivell de les altres dues, cosa que permetrà el seu desguàs per la canal existent a la coberta de la capella del Sagrament.

Projecte obres:	Agàpit Borràs i Plana, arquitecte.
Direcció tècnica:	Agàpit Borràs i Plana, arquitecte. Manel Salicrú i Puig, aparellador
Pressupost obres:	6.294.937 ptes.
Finançament:	A càrrec de la parròquia de Santa Maria, amb ajuts de l'ajuntament de Mataró i de la Caixa d'Estalvis Laietana.
Inici obres:	1r. de setembre de 1996.

L'empresa adjudicatària és RONDAR S.L., la qual fa habitualment els treballs de manteniment de la Basílica.

RESTAURACIÓ DE LA FAÇANA I DE DUES TEULADES ANNEXES, A LA BASÍLICA DE SANTA MARIA DE MATARÓ

A la primera meitat dels anys vuitanta el Servei del Patrimoni Arquitectònic de la Direcció General del Patrimoni Cultural va fer-se càrrec de la consolidació i restauració del campanar de Santa Maria.

Les obres ara projectades, restauració de la façana i de les dues teulades annexes, representen la darrera fase d'aquelles obres.

El projecte proposa la restauració de la façana, amb reproducció de l'estucat original, i l'arranjament de les dues cobertes, reparant i mantenint les estructures de fusta, avui en estat de conservació precari i amb evident perill.

També s'actuarà a la veïna façana de la capella del Sagrament pel que fa a l'estucat dels paraments verticals i la renovació de les proteccions de vitralls i finestrals.

I per deixar més ben acabada l'obra, es netejarà la pedra natural existent en sòcols, columnes, capitells, brancals i llindes de tota la façana.

Projecte obres:	Alfred Pastor i Mongrell, arquitecte del Servei del Patrimoni Arquitectònic.
Direcció tècnica:	Alfred Pastor i Mongrell, arquitecte. Manel Salicrú i Puig, aparellador
Pressupost obres:	22.869.169 ptes.
Finançament:	Direcció General del Patrimoni Cultural i Autopistas C.E.S.A.
Inici obres:	Octubre de 1996

És previst de convocar un concurs d'adjudicació.

ESTUDIS

Esteve Albert va escriure al periòdic *MATARÓ*, data 24 de desembre de 1970, unes notes sobre en Lluís Ferrer i Clariana.

Pel seu interès hem cregut molt convenient de transcriure-les.

RECORD I HOMENATGE A LLUÍS FERRER I CLARIANA

«Vaig fer-hi la coneixença a l'Agrupació Científico-Excursionista del Círcol Catòlic d'Obrers l'any 1931.

D'ell va partir la idea d'un curset d'Arqueologia del Maresme que hi donà, llavors, Marià Ribas.

Hi assistien també Josep Montells i Jesús Illa. Allí s'inicià una amistat i una coincidència d'il·lusions i d'iniciatives que es traduïren en una pila de realitzacions, de les quals fou ell l'ànima i l'apòstol més abnegat.

Ell, l'Illa i jo, per exemple, fórem sota el guiatge de mossèn Plandolit (consiliari de l'entitat) els promotors i primers mestres de l'escola que, després, el Sr. Banet ha regentat, en ampliació i milloraments constants, fins a esdevenir una de les institucions escolars més reeixides de Mataró.

Fou, també, ell qui ens portà a les prospeccions i excavacions que feia Marià Ribas al poblat de Burriac i als altres vestigis prehistòrics dels voltants de Mataró.

Entre els anys 1931 i 1939 Lluís Ferrer i Clariana, Marià Ribas i Jesús Illa feren una tasca meritíssima d'ordre pedagògic, de promoció cultural, de recerca arqueològica i de salvaguarda del patrimoni artístic del Maresme, de la qual la joventut d'avui no pot fer-se pas idea.

Durant la guerra civil, sobretot, col·laborant amb Rafael Estrany, llavors director del Museu, i protegits per Julià Gual, evitaren una pila de destrosses en esglésies i ermites (començant per l'arxiprestal de Santa Maria) que bé valdria que en un llibre fos consignat.

Acabada la guerra, uns quants joves s'afegiren a la colla, Jaume Lladó, Santiago Martínez i, de vegades, Joaquim Llovet, els germans Arenas i algun altre.

Lluís Ferrer creà l'Obra de Sant Francesc, pro-restauració d'ermites i publicacions monogràfiques sobre monuments històrico-religiosos, i, més tard, la Secció d'Història i Arqueologia del Museu, amb Marià Ribas de president, com esqueia.

En publicacions de tota índole i sobretot en el seu portaveu *MVSEV* hi ha constància de la tasca que es dugué a terme entre els anys 1945 i 1950, base de la qual, en nivells més o menys distints, s'ha prosseguit a Mataró i tota la comarca, referida a història, arqueologia, salvaguarda i restauració de monuments.

Des de l'any 1955 ençà, jo en puc parlar molt poc, ja que he passat la major part del temps fora de Mataró... He tingut, però, ocasió de constatar-la per les referències de premsa i, sobretot, de Lluís Ferrer, que, de tots, era amb el qui més em relacionava.

Amb Lluís Ferrer havíem pensat de fer moltes més coses de les que la manca de temps i de mitjans ens ha permès de dur a terme. Per a ell –i per a mi– els veïnats d'Alfar i el Corredor i el de Mata eren la quintaessència del Maresme. En coneixíem casa per casa, pedra per pedra. Havíem pensat publicar-ne seriosos estudis, així com ens proposàvem de publicar monografies sobre totes les ermites del Maresme.

Una de les coses que emprenguérem amb més satisfacció fou l'homenatge a mossèn Lluís Mas, l'arxiver diocesà, fill de Premià de Dalt (nat a Sant

Mateu i batejat a la Cisa), tan lamentable, i injustament oblidat. El Dr. Mas fou potser l'únic capellà que corregué, respectat per tothom, amb sotana sempre, fins durant la guerra civil. (Un sant i un savi que inspirava veneració fins als anticlericals).

En Lluís Ferrer Clariana era com un mossèn Mas seglar. La seva religiositat era coratjosa, profunda, sincera i nítida com un cristall. La seva tenacitat, la seva paciència, la seva predisposició a l'esforç (tot i la seva migrada salut) eren sorprenents.

L'any passat m'envià la seva monografia sobre la parròquia de Santa Maria. Pel meu compte, jo li anava fent a mans les que havia publicat sobre *Sant Ot, bisbe d'Urgell, La Seu d'Urgell, bressol i reducte* i l'*Empordà al temps visigòtic i l'Alta Edat Mitja.*

Convinguérem, llavors, que jo prepararia un treball sobre els temps obscurs del Maresme, tema per al qual recollia materials des de feia anys. Havíem convingut que a mitjan estiu li duria i ell hi treballaria per a presentar-lo junts al Premi Iluro d'enguany.

Desgraciadament tingué un altre terrabastall i vaig esperar uns dies per a veure'l.

Hi vaig passar a primers de setembre i vaig adonar-me que no podia sobrecarregar-lo de treball.

Amb tot, jo comptava que en Lluís Ferrer es referia.

De pas cap a Barcelona, en tornar d'organitzar l'homenatge que el Rosselló dedicà a Josep Carner el 18 d'octubre, vaig saber que el meu admirat company de tantes caminades, de tantes campanyes de restauració d'ermites, i d'excavacions i de projectes, havia traspassat.

Indefallent defensor de les millors causes, esperit dreturer, insubornable, sofridor i conciliador com ell, no en sé de cap més.

Jo no sé entre tants i tants companys com tinc i he tingut en aquesta època, tan obstructiva (que ens ha tocat de viure) de cap que el superés en eficàcia, en rectitud d'intenció i en elevació de sentiments.

Sense ell no tindríem tan dignament restaurades les ermites de Sant Martí de Mata, de Sant Cristòfol de Cabrils, el santuari del Corredor, l'església d'Alfar, moltes obres de la basílica de Santa Maria, de Santa Rita de Valldeix i d'altres...

En Ferrer Clariana us donava la sensació que duia en el cor i en el pensament una mena d'altar major, sempre il·luminat, amb imatges rutilants del Sant Crist, la verge de l'Assumpció, sant Francesc, sant Pau, sant Jordi, sant Desideri i tots els sants de les ermites i altars pels quals maldava insistentment.

Modest, tímid, discret, era una mena de lliçó vivent per als altres (sobretot per als qui no hem sabut ésser-ho més).

Era incansable i ho suportava tot. Exemple de virtuts del companyerisme (la lleialtat, l'ajuda, la solidaritat, la condescendència, la bonhomia per suportar fins les bromes pesades), exemple de civisme (correcció, bones maneres, preocupació per la netedat i l'ennobliment de la ciutat).

¿Què no hauria arribat a fer en Ferrer si hagués estat comprès, ajudat? Va passar la vida fent captiri per aquestes obres, a l'estil dels antics ermitans. Era com una mena d'ermità major de totes les nostres ermites, el darrer paborde de tots els altars; però, amb dots de persuasió excepcionals.

Sovint es tragué el pa de la boca per a donar-lo a un sant; vull dir, que deixà de pagar una factura pròpia per pagar-ne una d'alguna imatge restaurada (que s'havien compromès a pagar d'altres que a darrera hora li fallaven).

Alguns el bescantaven per això.

En aquest país hem escudat tanta malícia i tanta avarícia –en l'adagi de primer és l'obligació que la devoció–, que difícilment podíem entendre en Ferrer.

Quan l'obligació de tots (de particulars benestants i de les corporacions responsables de la cultura i l'art de la ciutat i de la comarca) era d'haver ajudat suficientment un home que ens hauria convertit la contrada en espill per a totes les altres!

El pobre Ferrer visqué sempre entre dificultats per la mesquinesa dels qui no volíem adonarnos de la seva estrènua i pertinaç defensa del nostre patrimoni sagrat; ens va salvar molt més del que mereixíem, moltíssim més del que li reconeguérem.

No ho dubteu gens.»

Esteve Albert

Amb l'anàlisi de les cartes (fins ara inèdites) que Esteve Albert envià des del servei militar als seus amics del *DIARI DE MATARÓ*, Carles Marfà i Riera, director del Museu Comarcal del Maresme-Mataró i membre de l'equip del Museu Arxiu de Santa Maria, dóna a conèixer un període poc divulgat de la intensa vida del polifacètic activista i promotor cultural.

ESTEVE ALBERT I CORP: CORRESPONDÈNCIA D'UN SOLDAT DE LLEVA DURANT EL BIENNI NEGRE (1934-1936)

Esteve Albert i Corp (Dosrius, 1914 - Andorra la Vella, 1995), activista polifacètic de la cultura catalana i intel·lectual de la vella escola, «un místic terral i cavaller de l'Ideal» com el batejà Albert Manent i home de «combat per Catalunya», com ell mateix es definí en el subtítol del seu llibre *Quatre boigs de Mataró*, va deixar-nos, malauradament, l'any passat. Amb el seu traspàs ens hem adonat que de la vida d'aquest home, «de personalitat múltiple i multiplicada», com s'hi ha referit Xavier Garcia[1], es tenen poques informacions, a excepció feta d'algun petit estudi i del testimoni personal dels seus escrits i que en la seva biografia es barregen, encara, realitat i llegenda, elements que en futures recerques caldrà destriar i ponderar. Aquest article, basat en la seva correspondència i circumscrit a una etapa molt concreta de la seva vida, vol contribuir a difondre la figura d'Esteve Albert, l'home que, com va dir Antoni Comas, tenia «una biografia al·lucinant al servei de Catalunya».

D'Esteve Albert s'han conservat vint-i-dues cartes que abracen el període comprès entre el mes d'octubre de 1934 i el mes de febrer de 1936, una etapa crítica de la història de Catalunya i que en la vida d'Albert, llavors jove de vint anys, coincideix amb el temps de la seva prestació militar. Es tracta de la correspondència que Albert va mantenir amb la redacció del *Diari de Mataró* i, sobretot, amb Jaume Llavina i Cot, destacat redactor del diari amb el qual va mantenir una especial relació d'amistat. Les cartes, inèdites fins ara, foren localitzades a l'antiga Impremta Minerva de Mataró, establiment on s'imprimia el periòdic, a la dependència habilitada com a seu de la redacció i en una carpeta que contenia part de la correspondència que rebia la secció de «Cartes al Director» del diari. Actualment aquesta documentació està dipositada al Museu Arxiu de Santa Maria, a disposició dels investigadors que desitgin consultar-la.

Les cartes, manuscrites en la seva majoria, les envia Albert, primer, des de Cartagena i, després, des de Múrcia, i contenen essencialment informacions relatives al servei militar, però també interessants comentaris sobre els moments polítics que es viuen i sobre la relació de col·laboració periodística que, malgrat la distància, manté Esteve Albert amb el *Diari de Mataró*. Llegint-les, hi descobrim un home essencialment pràctic i actiu, les seves actituds i preocupacions i un home que, malgrat les dificultats, sap treure profit de la situació (intentarà acabar el batxillerat, per exemple). Alhora, hi retrobem l'Esteve Albert somniador i aventurer de sempre, un home amoïnat per l'entorn polític del moment (del qual té poca informació i no gaire fiable), obsedit amb el 6 d'octubre, un episodi d'especial transcendència en la seva vida i que l'ha desencantat.

FER EL SOLDAT, UNA BONA SOLUCIÓ.

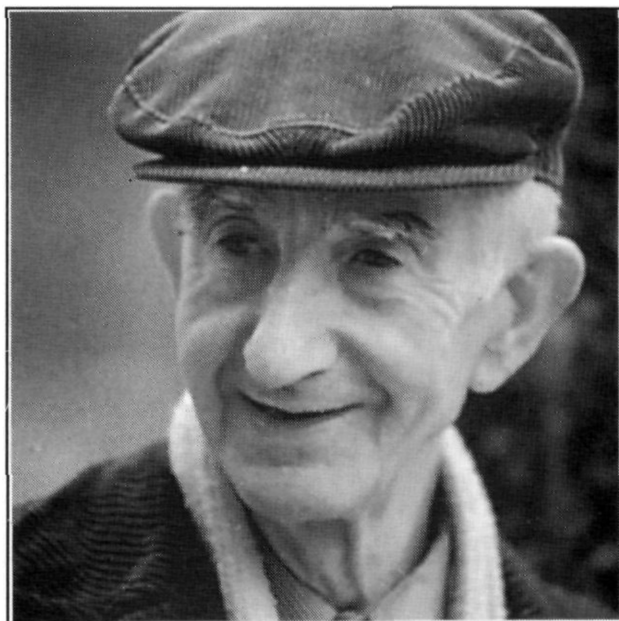
A Esteve Albert, «quinto» de la lleva de 1934, li correspon ingressar al servei militar amb la darrera remesa de l'any. Sol·licitant-ho a la Comandància de Marina, aconsegueix un avança-

ment de data i a finals del mes d'octubre s'incorpora a la primera de les seves destinacions, el quarter de Marineria Arsenal de Cartagena[2].

Començar el servei militar abans d'hora li ofereix l'oportunitat d'escapar de la persecució política, convençut com està que forma part de la llista dels qui han de ser detinguts per la seva participació en els fets del 6 d'octubre. La suposició no és gratuïta; l'alcalde de Mataró, el seu amic Josep Maria Fradera, en té la certesa i li ha aconsellat: «Vés de no deixar-te veure per Mataró»[3]. Sap, també, que els seus companys de lluita, Gironès i Layret, són ja a la presó (Bachs, el quart dels «bojos de Mataró», aviat també seria capturat).

Amb la seguretat que li proporciona la distància, des de Cartagena escriu una primera carta relativament optimista als seus amics de la redacció del *Diari de Mataró*, que farà portar en mà per un marí que ve destinat a la capitania de Barcelona. Hi explica les seves primeres vivències en el món de la milícia, preocupacions tòpiques de mariners i de soldats forçats, inserint-hi falques molt personals: «Estem molt ocupats i malendreçats. Fem gimnàstica i instrucció cada dia. I tot i l'antimilitarisme del poble català, us diré que tant la gimnàstica com la instrucció m'agraden molt. El que no m'agrada gaire és el ranxo i el que m'agrada menys és que en donguin tan poc; és a dir, que bo i menjant de mala gana tot el que et porten, no pots quedar tip. El dia que sortim [...] vull atipar-me encara que sigui de pa sol»[4]. Reitera encara, més endavant, que «sobretot el ranxo és una llàstima; una mica més abundant i més ben condimentat seria una cosa molt raonable i suficient. Res... Espero que arribin les vaques grasses». Tanmateix, escriu, «ens han vestit de blanc i, és clar, fem més bona cara». De la vacuna preceptiva, que no l'ha afectat com a d'altres companys, en fa el següent comentari: «Totes les intervencions mèdiques o científiques que protegeixen positivament el cos les aplaudeixo i accepto», i el rebla amb aquesta reflexió d'activista: «És per això que m'agrada la instrucció i la gimnàstica que donen flexibilitat i gallardia. Si no fos la incondícia i lo rastrer que tant hi abunda, jo trobaria la caserna com element indispensable i convenient durant un o dos anys, als joves... Són apunts pel dia que hagim d'organitzar als nostres».

Just de recursos, com els altres mariners, Esteve Albert explica que restarà aquarterat durant el període d'instrucció: «Amb cinquanta pessetes i bon humor hauré de mirar de passar aquests dos mesos casernaris». S'ha d'aconten-

Esteve Albert i Corp (1914-1995)

tar, com escriu als seus amics, llegint publicacions infantils com *TBO* i *El Campeón*, lectura a la qual s'avé «i que em serà un sedant per tantes llaunes que em roden pel cervell». Els diaris, «com és natural», explica resignat, «són molt més perseguits i punits que qualsevol altra cosa». Acaba la lletra amb un comiat afectuós a la gent del *Diari* («que és la que m'ha acollit més generosament de Mataró») i una postil·la sobre el seu estat d'ànim: «Encara que estranya i pesada la vida d'arsenal, m'hi vaig avenint i em sembla que fins hi disfrutaré. Aquest dematí mateix al camp de gimnàstica hem saltat el potro i n'hi havia una pila que no podien i feien les caigudes més absurdes. Hi ha moltes coses per riure».

No riuria tant, perquè el primer mes del servei, com ell mateix recorda a *Quatre boigs de Mataró*, fou especialment dur: «Vaig pegar-me i barallar-me brutalment més d'un cop i em costà trobar amics. Més d'una vegada, vaig pensar a fugar-me»[5]. La correspondència transmet, així mateix, decepció i desànim: «Aquí van mal dades. Perdoneu aquesta franquesa», escriu a la redacció del *Diari* el 15 de novembre de 1934[6]. Es disculpa per no haver-se acomiadat com calia i demana que l'escriguin i que s'ocupin de les seves coses, molt penjades amb les presses de la partença; signa com «un pobre soldat petit perdut dintre la fredor de la nit... i de l'humitat que fa avui a Cartagena». La desmoralització és també evident en una altra lletra del 26 del mateix mes enviada a Llavina: «Tinc encara vint-i-tres mesos de servei...», li escriu amb recança i referint-se a les dificultats i a la tensió del moment («molt perillós per la meva situació»), li comenta que ha rebut cartes

d'en Gironès i d'en Layret, els seus amics empresonats i que «els contestaré que m'escriguin a una casa particular perquè aquí les coses són molt sèries»[7].

A començaments de desembre, de l'Arsenal el traslladen a Infanteria de Marina de Cartagena, «a fer la instrucció de fusell». Al nou destí millora ostensiblement la seva situació («aquí mengem bé i hi ha més humor»), malgrat no tenir-hi privilegis ni possibilitat per escapolir-se de serveis assignats: «Ara estic tres hores d'imaginària; he començat a la una i per cert que no acabo de treure'm la son ... falta un quart pel rellevo i tinc ganes de tornar al llit». Així ho fa saber el 19 de desembre als amics del *Diari*, als quals promet, en tornar, explicar «facècies». No se'n pot estar, però, de contar-ne una que demostra que ha recuperat l'optimisme que li és habitual: «El dia de Nadal hi haurà boxa entre uns marinos i uns paisans; jo, probablement, faré de mànager a un pes mosca que si el veieu al costat meu us hi faríeu un tip de riure. Quan l'acompanyo al gimnàs diuen que sembla que porti el meu fill a estudi».[8]

SOBRE EL 6 D'OCTUBRE DE 1934 I LA POLÍTICA CATALANA DEL MOMENT.

A primers de gener de 1935 i després d'un petit permís, Albert s'incorpora a la Base Aeronaval de San Javier, a Múrcia, on farà el que li resta de servei. En una de les primeres cartes que envia des d'aquesta nova destinació, hi trobem el primer dels molts comentaris que farà sobre els fets d'octubre de 1934, un succés que l'ha marcat profundament i que no referim per existir un relat prou extens i conegut a la seva obra *Quatre boigs de Mataró*. Hi reflexionarà sovint, plantejant-se diversos interrogants i es mostrarà decebut i un punt enganyat. El 6 d'octubre fou, per a Albert, un episodi del qual «sempre caldrà parlar-ne amb delicadesa, que s'haurà de portar al màxim a l'hora d'historiar-lo»[9], un esdeveniment, no obstant, poc aclarit i que cal aclarir: «Tu creus que del sis d'octubre no se n'hauria de parlar», escriu a Llavina, «per contra jo penso que se n'hauria de parlar cada dia. Comèdies com la passada interessa a tothom que no torni a representar-se... Però en coneixem suficientment la tramoia? Jo penso que mentre xiulem de cara a l'escenari, tindran temps –els de fora– d'endur-se'n fins les butaques... i no diem de la guixeta!»[10]. En una altra lletra, Albert demana informació a Llavina sobre el congrés que Estat Català vol organitzar sobre els fets d'octubre i li confessa que el tema «em preocuparà durant molt de temps i vull mirar d'arribar-me'n a fer una explicació satisfactòria».[11]

Catalanista radical però socialment moderat, Esteve Albert tindrà cada cop més la sensació d'haver estat la víctima d'un gran engany, una percepció que se li accentua amb el pas dels mesos i que deriva en amargs i agres comentaris sobre el succés i que extrapola a la vida política catalana del moment, on pren posició. Desencantat amb els grans partits, no s'està de manifestar-ho amb contundència en una proposta de posicionament del *Diari* que redacta a principis del 1935: «L'Esquerra... val més no parlar-ne; ...als radicals, atacar-los noblement però cruament; ...a la Lliga, impulsar-la a què actuï amb noblesa i decisió. Acció Catalana, guerra a mort; i Unió Democràtica, doncs, molta cordura»[12]. Des del seu punt de vista, Acció Catalana és l'enemic essencial a combatre: «Sobretot a Acció Catalana, guerra sense treva (jo persisteixo en culpar-los de tots els mals de la present dècada)»[13]. En general es mostra pessimista però lluita per no perdre, malgrat tot, l'esperança: «En Cambó, la Lliga, Acció, l'Esquerra i tota la política catalana està feta una desgràcia. Res. *Palestra* o *Nosaltres Sols!* o qualsevol cosa que sigui patriotisme desinteressat».[14]

L'octubre de 1935 escriurà a Llavina «...Veig que no vàreu publicar el '...6 d'octubre del feixisme' i suposo que deva ser per obra i gràcia de la censura. Ara que he vist que en Dencàs ha publicat el seu 6 d'octubre, que per a mi és el més interessant de tots»[15]. En una de les últimes cartes que enviarà des del servei, renegarà del mal ús electoral que el Front d'Esquerres fa dels fets del 6 d'octubre: «Fa pena i vergonya que Trabal, Pi i Sunyer i Duran reivindiquin l'heroisme del 6 d'octubre, més pena fa que el poble ho trobi honest i seriós. ...[el poble] que és una cosa informe i abigarrada que només reacciona davant l'heroisme, l'entusiasme abnegat (encara que tot aquest or sigui fals) d'uns homes i d'un moment. Només això pot explicar com ha surat una candidatura estantolada en un motiu tan insolvent i esqueixat com els fets d'octubre. Jo penso, hi penso molt, que si en Dencàs –religiós i socialment moderat– arriba a tenir un comportament més heroic aquella nit i arriba a batre's fins que l'edifici de Governació hagués començat a caure de les canonades, i, si no s'hi deixa matar a dins, tampoc hagués tingut el gest de la cloaca, probablement avui les eleccions no les hauria guanyat el nom de Companys ni hi hauria cabut la bandera roja, sinó que simplement i unànimement les hauria guanyades la bandera de l'estel»[16]. Deixarem per al final la valoració personal que Esteve Albert fa de les eleccions de 1936.

DES DE LA BASE AERONAVAL DE SAN JAVIER.

A *Quatre boigs de Mataró* es refereix a aquest període com «la millor etapa de la meva vida», un record, segurament, magnificat pel temps, més literari que real. Les cartes que s'han conservat no llueixen l'entusiasme que s'hauria de correspondre amb l'afirmació, més aviat traspuen la característica conformitat resignada del «quinto». Albert, com altres soldats sense convenciment, tant els de llavors com els d'ara, fa valoracions per simple contraposició amb els antecedents. A la primera carta que envia, hi llegim frases sòbries com «aquí és una altra cosa» i «jo aquí estic força bé» i no trobem, ni en aquesta lletra ni en les que en un futur escriurà, altres comentaris que difereixin massa d'aquests. Però el bon record que dirà guardar-ne, li fa escriure a l'obra ja esmentada que San Javier fou el lloc on «vaig trobar-me més ben plaçat i em penso que vaig ésser el que es passà la millor *mili* de tots els 800 que hi convisquérem».[17]

Fos com fos, amb una recomanació a la butxaca de don Nicasio Sánchez de Boado, llavors secretari de l'ajuntament de Mataró, és destinat a les oficines de la Base[18]. Allí podrà aprofitar-se de la màquina d'escriure per cartejar-se amb els amics i redactar articles simulant treballar: la primera lletra que envia des de San Javier ja és mecanografiada.[19]

A la Base Aeronaval s'aclimata bé i aviat s'adapta a les particularitats del lloc. Mandrejar i fer la becaina sempre que es pugui forma part dels costums establerts, com explica a Llavina el 19 de gener: «[he fet] tres hores de migdiada... La migdiada és prohibida però m'he fet amic del cuarteler i en faig cada dia una hora i m'aixeco tot eixorivit». Hi afegeix aquesta reflexió: «No sóc epicuri ni sibarita però em sembla que la son és la nostra redempció de cada dia (i us en podria fer molta filosofia lírica). Aquí dormo les hores, i encara no sé com m'he sabut acostumar tant a la manta que els primers dies trobava molt rasposa». Albert només perd una mica la son –és un dir–, per l'economia: «Sembla que no i ja he gastat a la *mili* 22 duros, i això sense malgastar res: allò que mentre se'n tenen se'n gasten».[20]

En els primers mesos d'estada a la Base, Albert, a més de recuperar el bon humor, manifesta un altre dels trets vitals del seu caràcter, l'esperit aventurer, el motor que l'impulsarà anys a venir, a endegar múltiples i insòlites iniciatives. Com insòlita fou la nova que fa saber al seu amic Llavina el 14 de febrer de 1935 d'apuntar-se a una expedició amazònica, un episodi que Albert també relata a les seves memòries però que situa, erròniament, un any més tard: «Us ho diré?... Sí, doncs, he fet gestions per veure si l'Iglesias m'admetia en l'Expedició a l'Amazones. Ho estic tramitant, però perdo les esperances, me'n vaig adonar massa tard. Veurem».[21]

Les referències a la vida quotidiana de la marineria són escadusseres a la correspondència que envia des de Múrcia. El seu és un món, com explica a Llavina, rutinari («aquí tot igual, tranquil·litat i bons aliments»[22], de petites diversions («als dormitoris hi ha una partida molt arriada i molt típica de xapes») i de plagasitats entre companys en les quals Albert se'ns mostra un punt irascible: «Ahir un camarada va fer la broma d'amagar-me els dos articles que havia deixat a la meva carpeta i vaig agafar una bola de les grans, vaig renegar d'ell i sa mare i si no hagués estat que ell es va acovardir perquè em veu tre-

Festa a la redacció del *Diari de Mataró* (1934?). A l'esquerra de la fotografia, el segon assegut és Esteve Albert. Al fons, davant la porta, Antoni Marfà i Jaume Llavina.

ient pit enfora i fent gimnàstica cada dematí, hi hauria hagut boxa irreglamentària»[23]. Normalment, però, és més tolerant: «Si fos home que quan s'enfada no menja, avui no hauria dinat ni sopat; però gràcies a Déu, menjo com un vedell»[24]. Esteve Albert explica que fa esport sempre que li és possible, gimnàstica i atletisme, preferentment, llevat d'alguna pintoresca incursió ja comentada amb la boxa. «No estranyeu que sigui molt breu; [...] tinc ganes d'anar a fer... una mica d'atletisme», escriu el febrer a la colla del *Diari*[25] i a l'abril, explica a Llavina que «tot aquest mes l'he dedicat a l'atletisme perquè varen seleccionar-me per defensar els colors de la Base en uns relleus olímpics del Departament (on vaig fracassar crec que per un excés d'entrenament)»[26]. La pràctica esportiva li és, evidentment, beneficiosa: «De salut bé. Setanta quilos sense gens de greix».[27]

A San Javier, Esteve Albert hi patirà hiverns freds i crus, amb tempestes violentes i un estiu de calor aclaparadora. Pluja i fred, primer; calor i mandra, després, per tornar al fred més endavant. Són dues constants naturals de les terres murcianes que viu amb intensitat i que recull a les seves cartes, quan s'escau, de manera encomiable, amb precisió i bellesa: «Fa un dia terrible, un vent que és un bruel interminable per tota la planúria i una pluja persistent, monòtona... dins la manta estant dóna bo de sentir el ritme de la pluja covarda i el vent enardit»[28]. «Si no hagués fet aquest fred...»[29]; «aquí hi ha la tormenta més especial que he vist a la meva vida, un vent desfermat que trenca vidres i se'n duu teules, núvols grossos que plouen fort i trossos de cel ben serè i torn assolat».[30]

Amics del Diari: Jo compleixo;
a corre-cuita he escrit l'article i
la nota comarcal (envieu alguns dia-
ris a Dosrius perquè els aludits es-
tiguin contents). Me'n vaig a dinar
que els altres ja acaben.
Aquí tot igual,
tranquil·litat i bons aliments. Grà-
cies pel Diari que rebo cada dia.
Records a tots
Esteve Albert

Ah! Hauríeu d'enviar-me el Diari
del 8 d'Agost; que potser faria algu-
na cosa pel Concurs.

Carta enviada a la redacció del *Diari de Mataró*

AMB EL *DIARI DE MATARÓ* DES DE LLUNY: PERIODISME I LITERATURA.

Durant el servei militar, Esteve Albert manté una estreta relació de col·laboració amb el *Diari de Mataró* al qual, periòdicament, trametrà articles i comentaris per a la seva publicació, que redacta, com hem vist, des de les oficines de la Base. Rebre el *Diari* malgrat els entrebancs («me l'intercepten...»[31]), li permet estar relativament al dia dels esdeveniments polítics, socials i culturals de Mataró. Pels altres temes, però (política nacional i internacional, sobretot), Albert s'ha d'acontentar amb el que troba i reiteradament es queixa de la poca informació disponible i de les dificultats que té per a diversificar l'oferta: «llegint pocs diaris i no tenint amb qui comentar ni discutir la jugada és bastant arriscat fer crítiques d'aquestes... [es refereix a l'article «L'entorpiment de la vida espanyola», enviat al *Diari* el febrer de 1935]. Si la meva opinió és exagerada o errònia tireu l'article al cove. Jo des d'aquí i en aquelles condicions veig les coses tal com les exposo en l'article en qüestió»[32]. No obstant això, intenta salvar els obstacles i adquireix compromisos: «miraré de complaure-us amb allò dels dos [articles] cada setmana, encara que des de ci se'm fa més difícil: de les coses de Catalunya que m'eren les més cares no tinc prous elements per fer-me opinions massa certes; de les qüestions estrangeres no tinc el patró de Ruíz Manent del *Matí* per enquadrar-les; i les qüestions espanyoles cada dia es fa més intractables i desinteressants».[33]

La vessant periodística d'Esteve Albert és poc coneguda i fóra interessant d'analitzar-la amb profunditat per entendre millor la seva polifacètica personalitat. La seva producció periodística, com ell mateix explica a Llavina, malgrat els compromisos, serà variable («està en raó directa amb l'humor i amb el temps»[34]) i voluble: «No tinc ganes d'escriure. Hem tingut un mes de maig de núvols i de pluges que no dóna cap gust d'assajar cap article, ni lletres escric»[35]. Els articles que publicarà al Diari, alguns amb el pseudònim «D.R.», –«D.R. sóc jo», confessa el gener de 1935[36]–, abarcaran un ventall temàtic molt ampli; amb el temps, però, fugirà de les qüestions

més concretes («em sap greu perque sé que l'actualitat és una qualitat elemental del bon periodisme»[37]) per tractar temes de caràcter més generalista: «He desistit; perquè depressa que vagin els elements que hi intervenen –hi intervenim– quan els articles surten al diari ja han passat almenys vuit dies. Resulten pesats, repetidors, inactuals i de vegades fins inoportuns (...) Aquests no ve d'un dia, no es passen tan depressa com els articles de política casolana ni com els préssecs gavaigs».[38]

Periòdicament, els amics li envien llibres que ell devora amb fruïció. Durant la prestació militar Albert llegirà, sobretot, novel·les estrangeres; a la llarga, però, es decantarà per l'obra d'autors catalans, que sol·licitarà amb insistència: Caselles, Llor, Soldevila, Oller. Alguns comentaris ens assenyalen els seus gustos: Mark Twain (del qual ha llegit *Tom Sawyer, detectiu*), «se m'ha empatxat, em passa com amb la literatura russa que de primer m'hi vaig aficionar fanàticament i després vaig avorrir»[39]. Més tard, però, canviarà de parer i escriurà: «*L'elefant blanc robat* m'ha reconciliat amb Twain: deu ésser la millor producció del savi».[40]

Per la correspondència tenim constància, també, que durant el servei Esteve Albert escriuria algunes composicions literàries i que es va presentar a alguns certàmens dels quals rebia informació pels amics del *Diari*. A les seves cartes, Albert dubta i ironitza sobre la qualitat d'aquestes creacions i es mostra sever en la seva valoració. La primera referència té relació amb un concurs de *La Veu de Catalunya*, al qual envia el conte titulat «El Pilar», amb el lema «homes estrafolaris»[41], obra que no seria premiada i que, segons el seu testimoni, «se'n va anar en orris»[42]. Més sort va tenir amb *L'Esplai*, setmanari que li va publicar i remunerar un altre conte del qual ignorem el títol[43]. Per a l'extraordinari de les Santes del *Diari* de 1935 envia un poema sobre una expedició a l'Aneto del qual, d'entrada, no se sent massa cofoi («us adjunto una poesia dolenta (sobretot en alguns versos)»[44] i que, en no haver-la localitzat, hem de suposar que va restar inèdita. La darrera informació sobre la producció literària d'Albert ens la proporciona una carta seva d'octubre de 1935: «Ahir vaig enviar una comèdia al concurs d'Amics del Teatre. Un primer acte, regular; un segon, dolentot, i un tercer, acceptable. Títol: *Patrici*. Lema: *Assaig*. Si el llegeixen tot, donada la deficiència dels autors catalans i més dels comarcals, encara hi tinc una mica de fe»[45]. No hem trobat cap altra notícia sobre aquesta obra que ens aporti dades sobre el seu contingut i futur i suposem que també va restar inèdita.

VOLAR.

A desgrat de ser un simple oficinista de la Base Aeronaval, Esteve Albert entaula amistat amb els mecànics i els pilots de San Javier i s'aprofita d'aquestes relacions per volar, mig d'estranquis, amb els avions que allí s'estacionen. San Javier era una de les bases de les esquadrilles de l'aviació militar espanyola que unien de forma regular l'Àfrica amb la península, especialment amb Alhucemas, un enclavament estratègic situat al centre de la gran badia flanquejada per les places fortes de Ceuta i Tetuán en un extrem i, Melilla, a l'altre.

Només disposem de notícies dels trànsits aeris d'Albert per les cartes que envia als seus amics del *Diari*. A la seva autobiografia dedica dos capítols al servei militar i, encara que sembli estrany, no proporciona cap dada que permeti suposar que Albert volés, quantes vegades i on[46]. Sorprèn, perquè volar l'any 1935 era encara una activitat excepcional, novedosa, a l'abast de molt pocs i, per tant, digna de ser inclosa en unes memòries.

De la correspondència es desprèn clarament que l'activitat aèria a la Base és intensa i que Albert vola en diverses ocasions, si bé és difícil precisar-ne el nombre. «Aquesta setmana tornaré a volar», escriu a l'abril. «A principis de mes és la millor oportunitat, perquè amb les ganes de fer aviat les vuit hores mensuals reglamentàries, tots els pilots es llencen enlaire i, en un aparell o altre, trobes un recó»[47]. Especifica, en altres cartes, el model d'avió amb el qual s'enlaira, un Dornier, que ell escriu en plural: «Demà al matí, volaré en Dorniers»[48]. Si l'ocasió li és propícia, Albert s'afegeix a les tripulacions amb destinació a l'Àfrica, un dels objectius principals dels aviadors de San Javier. Pel servei que té assignat a la Base, és més que probable que no tingués cap obligació de volar. Albert sembla manifestar, però, una inclinació especial per la navegació aèria que pot anar més enllà del natural desig d'aventura i de novetat. Sense altres fonts on contrastar la informació sobre el tema, circumscrits com estem només a l'àmbit epistolar, transcric, amb reserves, un fragment d'una carta de la tardor de 1935: «L'Aviació està en gran activitat. Al primer raid a l'Àfrica on hi vagi algun dels aviadors dels que hi tinc franquesa, pensaré amb el contrabàndol»[49]. La referència al contraban, tan directa, no deixa de ser sorprenent, més si es té en compte la condició militar d'Albert pel qual aquesta infracció pot tenir perilloses conseqüències. O es tracta d'un costum tan estès entre els militars que no cal tenir ni el pudor d'amagar-

se'n, o es tracta d'un eufemisme literari (fora de lloc, donat que el to general de la carta és més aviat seriós), o de la manera especial que té per referir-se al compliment d'encàrrecs. Per ara no estem en condicions d'aclarir-ho. Sigui com sigui, de comandes d'origen no especificat, Esteve Albert (directament o indirectament) en feia, i s'hi refereix en una altra lletra, escrita ja a les acaballes del servei i en vigílies d'un altre permís: «Els *Dorniers* no han anat a l'Àfrica encara. I des de les sancions que n'hi ha quatre a Pollensa, tres a Cadiç en els tallers i el que restaací, en reparació. Quin panorama. Abans feien molts viatges a Alhucemes. Ara se'n parla però no s'hi va. Per tant, quan vingui de permís... potser no podré complaure el senyor Marfà. Espero, però, que sí que hi faran algun viatge encara abans que jo compleixi. Ja tinc avisat a l'amic dels Srs. Homs, que és mecànic de *Dorniers*, que em tingui al corrent de tot».[50]

S. Javier 14 Octubre de 1934

Amics del Diari:
Rebuda la vostra lletra e el vostre imprès del passat 15 de Septembre.
Veig que no vareu publicar el "6 d'octubre del feixisme" i suposo que deuria ésser per obra i gràcia de la censura.
Ara he vist que en Dencàs ha publicat el seu 6 d'octubre, que per a mi és el més interessant de tots. Ja me'n direu alguna cosa o me l'enviareu.
Per ara no se res de l'illustre Comdt. de Cartagena però en un diari murcià vaig notar que ...

Paper oficial amb anagrama de la Base Aeronaval de San Javier (Múrcia), emprat per Albert per enviar les seves cartes.

de durada, a mitjan agost de 1935 i el segon, de quinze dies, en les festes de Nadal d'aquell mateix any. Possiblement podria haver obtingut més permisos, però que en desistí per les incomoditats del viatge: «quinze dies si els demanés, també me'ls donarien», escriu l'abril de 1935, «però... no val la pena del mareig que representen quinze hores en tren».[51]

LA FI DEL SERVEI MILITAR I LES ELECCIONS DE FEBRER DE 1936.

Albert es llicenciarà a principis del mes de març de 1936, després de divuit mesos de servei; afortunadament per a ell no foren els vint-i-tres que inicialment comptava fer. Va gaudir de dos permisos: el primer, d'aproximadament d'un mes de durada, a mitjan agost de 1935 i el segon, de quinze dies, en les festes de Nadal d'aquell mateix any.

Les eleccions es varen celebrar el 14 de febrer de 1936, mig mes abans de la seva llicenciatura. Albert, aquarterat i sense mitjans d'informació al seu abast, segueix com pot el procés electoral: «encara que deficientment, perquè estem encasernats i no sortim ni ens podem enterar gaire de res, m'he enterat del resultat de les eleccions»[52], escriu en la qual sigui, molt probablement, la darrera carta que envià des de San Javier al seu amic Llavina. Esteve Albert admirava Llavina, catalanista moderat i simpatitzant en aquesta contesa electoral del Front Català d'Ordre i respectava profundament les seves opinions polítiques i la seva posició nacionalista; un any enrera li havia escrit: «Celebro que us mantingueu ferms en els principis infracassables del catalanisme i de la democràcia encara que sigui atemperada per un esperit de major ordre i justícia social»[53]. En aquesta lletra, que cal llegir en funció del seu destinatari i de la conjuntura política del moment, Albert fa un abrandat i molt personal comentari sobre les eleccions que, a tall de cloenda i pel seu

Amics:
Ahir vaig escriure una lletra a en Jesusiyo i vaig descuidar-me d'afegir-hi la meva adreça. Perquè ara no me la descuidés aquí va
E. Albert
Quartel de Marineria
Arsenal
Cartagena
I també vaig descuidar-me de fer-li notar que les cartes ens venen a les mans closes i per tant no són intervingudes ni llegides de la superioritat.
Com que el fet de venir a Mataró el portador que és un marí destinat a la Capitania de Barcelona és una bona oportunitat, ho aprofito per a escriure-us a vosaltres, a en Bachs i a a casa.
Suposo que vareu publicar la foto i l'interviu

Carta enviada des del quarter de Cartagena

interès, transcrivim en extensió: «[el resultat] m'ha sorprès en gran manera... he quedat *grogui*. Jo no estic pas desesperat [en contraposició a l'estat d'ànim que li suposa a l'amic Llavina]. No cal desesperar-se ni molt menys renegar del catalanisme que havia significat la superació d'aquesta política d'insinceritats; jo crec –mal que em cregueu obcecat– que només el nacionalisme podrà superar un dia o altre aquest rebaixament actual. Recordeu que sempre he dit que la Lliga ha passat a la història (i us tinc que dir que a Cambó l'admiro i reconec com a primer polític català de tots els del segle), la Ceda, els agraris són *flor de un dia*, els radicals són escuma o escòria, els principis de la coalició eren altíssims, greus, els homes competents, nobilíssims, però no arribaven a l'ànima del poble... Ha passat el que ha passat. No crec pas en l'enfonsament ni en la desviació eterna del catalanisme. Molt fàcil que el catalanisme moderat mai més sigui bandera. Però un dia o altre, un partit jove, un moment feliç, un home enèrgic i solvent alçarà les masses –tenint en compte que les masses són la majoria i la majoria és irreflexiva– i salvarà aquest poble dissortat. No entengueu que em senti messiànic, cal treballar, aportar el gra de sorra, cada dia per elevar el nivell de cultura i d'honradesa del poble; però tinc la seguretat de què de desvetllar-lo, redimir-lo de la desgràcia actual, no només ho podria fer un Macià més jove i intel·ligent que el que li va fer el mal –al poble, eh?–. Suposo que tots esteu bons i tranquils; no dic satisfets perquè això d'aquestes eleccions és un os dels que s'entrevessen. En aquesta lletra només us parlo que de política: és la febre del moment. Ja penso també en els llibres i les qüestions particulars que retrobaré i em preocuparan força d'aquí deu dies, si Déu vol».[54]

Carles Marfà i Riera

NOTES.

1.- Xavier Garcia. *Esteve Albert i Joan Lluís, dos homes de cultura pirinenca* (Lleida 1995) (Pagès editors), 11.
2.- Esteve Albert. *Quatre boigs de Mataró (Combat per Catalunya 1930-1937)*. Accèssit Premi Iluro, 1977. (Barcelona 1979) (Ed. Rafel Dalmau), 102.
E. Albert esmenta el seu ingrés a la Base Naval de Cartagena. La carta 1 (s/d, primers de novembre de 1934), però, dóna la referència correcta de la destinació.

3.- *Op. cit.*, 97 i 101.
4.- Carta 1 (s/d, primers de novembre de 1934).
5.- *Op. cit.*, 104.
6.- Carta 4.
7.- Carta 5 (25-26/11/1934).
8.- Carta 6 (19/12/1934).
9.- Carta 7 (5/01/1935).
10.- Carta 10 (14/02/1935).
11.- Carta 9 (19/01/1935).
12.- Carta 7 (5/01/1935).
13.- Carta 10 (14/02/1935).
14.- Carta 16 (27/05/1935).
15.- Carta 3 (14/10/1935).
16.- Carta 19 (19/02/1936).
17.- *Op. cit.*, 105..
18.- A Carta 5 (25-26/11/1934): «Potser m'embarcaré d'amanuense gràcies a una indicació de l'eximi N. S. de Boado» i a *Quatre...*, 102-103: «Don Nicasio era tot un senyor, m'havia posat cert afecte».
19.- Referint-se a un article que ha d'enviar al *Diari*, escriu: «la firma i el títol no els poso fins que estic llest (així el que se m'acosta em pren l'escrit per una lletra)». Carta 9 (19/01/1935).
20.- Carta 7 (5/01/1935).
21.- Carta 10 (14/02/1935). *Op. cit.*, 113.
22.- Carta 21 (s/d, mitjans 1935?).
23.- Carta 9 (19/01/1935).
24.- Carta 8 (12/01/1935).
25.- Carta 11 (23/02/1935).
26.- Carta 21 (26/04/1935).
27.- Carta 14 (7/04/1935).
28.- Carta 7 (5/01/1935).
29.- Carta 10 (14/02/1935).
30.- Carta 12 (25/02/1935).
31.- Carta 17 (22/07/1935).
32.- Carta 11 (23/02/1935).
33.- Carta 13 (4/03/1935).
34.- Carta 10 (14/02/1935).
35.- Carta 16 (27/05/1935).
36.- Carta 8 (12/01/1935).
37.- Carta 13 (4/03/1935).
38.- Carta 14 (7/04/1935).
39.- Carta 10 (14/02/1935).
40.- Carta 14 (7/03/1935).
41.- Carta 4 (15/11/1934).
42.- Carta 15 (26/04/1935).
43.- Carta 6 (19/12/1934).
44.- Carta 17 (22/07/1935).
45.- Carta 3 (14/10/1935). Hi ha un error en la datació perquè E. Albert escriu equivocadament 1934.
46.- *Op. cit.*, 101-114.
47.- Carta 14 (7/04/1935)
48.- Carta 20 (s/d, mitjan 1935?)
49.- Carta 3 (14/10/1935). Vegeu nota 45.
50.- Carta 18 (8/09/1935).
51.- Carta 15 (26/04/1935).
52.- Carta 19 (19/02/1936).
53.- Carta 9 (19/01/1935).
54.- Carta 19 (19/02/1936).

Jesús Prujà, mataroní, intel·lectual, polític i col·leccionista polifacètic va conèixer des de sempre i va tenir relació continuada amb l'Esteve Albert.
A partir de l'anecdotari valora la persona i la genialitat de l'amic.

L'ESTEVE ALBERT QUE JO VAIG CONÈIXER

Em vingué a buscar un dissabte a la tarda per anar a Barcelona a una reunió i, després de parar mantes vegades per motius diversos dins d'aquest Mataró, vaig acabar fent d'escolà a la missa vespertina de les Tereses, oficiada per mossèn Salvador Misser, maresmenc també (de Llavaneres) i bon amic de lletraferits i artistes de la nostra ciutat en aquella època.

Dit això, queda ja un fidel esbós del que fou sempre un tret del seu caràcter: la improvisació genial, peculiar; una constant forma d'actuar durant el llarg temps en què vaig relacionar-m'hi molt estretament, encara que per fets puntuals, si bé tinc la impressió que era en ell quelcom de congènit.

El dia que el vaig conèixer tindria jo uns disset anys i el recordo com un vitalista, xuclat, amb una mirada fascinadora, quasi hipnòtica, nerviós, de parla segura i afirmacions concretes i determinants. En la sala del Museu Municipal informava un públic assedegat per conèixer el que ell havia de dir del folklore del Maresme, les llegendes de dragons i pedres del llamp. Va venir-hi, acabat d'afaitar, amb petits regalims de sang seca. La seva cara em va fer la impressió d'un ecce homo. No crec que fos massa curós amb la seva imatge, ell era com era i prou. Això és personalitat, almenys tal i com jo l'entenc.

No vull parlar més del que és estrictament obligatori en el seu tan famós viatge a les Amèriques; un viatge motivat per una exposició industrio-econòmica de maquinària, construïda majoritàriament en tallers mataronins, força abundants en aquella època i que avui es considerarien artesans, amb tècnica primmirada i generalment exclusiva, molt característica d'aquells anys, cosa que els feia summament recelosos i desconfiats. L'Esteve Albert va superar tots els obstacles fins a portar-los la il·lusió i la seguretat necessàries per sortir cap a ultramar amb ell, per a tot únic garant i responsable. Imaginar-se el nostre amic fent de promotor industrial és quelcom que hom no arriba a comprendre. Però així foren les coses i maquinària i director emprengueren la peripècia. Hauríem d'esmentar la molta paperassa i gestió que qualsevol aventura com aquella representava als anys cinquanta.

No en sabem gaire, de l'arribada de la maquinària, però sí de la del seu plenipotenciari que, en una carrera llampec, recorre nacions iberoamericanes a la recerca i localització de personatges catalans exiliats per animar-los a retornar al seu país per reforçar la cultura i el que això representa per als valors ideològics i patris. Del resultat promocional econòmic, no en parlarem; però sí del seu objectiu secret i motivador, cal dir que fou tot un èxit. He parlat amb persones amb qui ell va connectar aleshores i encara s'emocionen quan parlen de l'inesperat retrobament amb Esteve Albert i el seu projecte.

Molt podria escriure de l'amic Albert. Una secretària que treballava per a mi fa uns vint anys i que també era amiga seva, li picava a màquina

Esteve Albert i Corp i Jesús Quadrada i Calvó en l'acte d'homenatge a Lluís Ferrer i Clariana celebrat al Museu Arxiu de Santa Maria el 12 de febrer de 1976.

una autobiografia que desconec si va continuar. El fet és que vaig donar-hi una ullada: vaig constatar que a la pàgina 70 encara parlava de Dosrius, i no s'havia traslladat a Mataró, ciutat on comença la seva vida carregada d'anècdotes, a quina més genial i sucosa. Això no vol pas dir que sempre el cor no el tingués a la seva vila nadiua, que mai no va deixar de banda, malgrat una vida atzarosa i intensa.

Temps abans, per encàrrec seu, vaig convocar una roda de premsa a la «Delegación Provincial de Información y Turismo» per informar del Pessebre Vivent d'Engordany. La conferència, al cap d'una hora i quart, encara no havia començat i el mig centenar de periodistes i una vintena d'invitats –entre els quals no faltaven els mataronins Josep Reniu i Calvet i Manuel Roca i Solà– resistien gràcies a un bufet muntat amb articles andorrans, inexistents aquí: formatges, whiskys, embotits, llaminadures, xampany francès i un llarg etcètera. De sobte, truca de Ponts dient que aguantéssim que ja ve. Com que l'arribada no és possible, delega en la persona d'en Ventura de Vilassar de Dalt que expliqui el que sàpiga, que ell per telèfon ja completarà la informació. Obre finalment l'acte el doctor Demetrio Ramos que fa un elogi

> al Pueblo de allende los Pirineos, trabajador y con ansias de progreso y mejora social, rogando a los caballeros de la prensa y al público presente en el acto colaboren lo mejor posible,

dóna la paraula a en Ventura, el qual, una mica confós davant el micro, fa aquesta socràtica sentència:

> Señores, caballeros de la prensa, yo sólo sé que no sé nada.

Es va comentar entre uns i altres que si es tractava d'unes figures de mida natural que es «bellugaven mecànicament», que si eren actors en un escenari teatral amb fons de vidre per on es veia el paisatge..., i fins i tot un company periodista apostava per un pessebre de material autèntic: les cases eren de pedra, això sí, reduït a petita escala.

Vaig patir un atac d'histèria i a les onze de la nit vaig marxar sense abans excusar-me davant del delegat provincial, doctor Ramos. A les vuit del matí ja comprava els diaris, tot tement el tracte donat pels *caballeros de la prensa* i, ¡miracle!, tots els diaris portaven excel·lent informació d'Andorra i el pessebre que estava a punt d'inaugurar-s'hi. El miracle estava fet i molt ben fet. L'Albert havia telefonat un parell dels assistents i, amb una solidaritat inesperada, uns informaren els altres a les redaccions, o fins als seus domicilis. A les onze, quan l'Albert, que no havia llegit res, em demanava què havia passat... no vaig tenir més remei que explicar-li l'èxit de les informacions de la premsa, i em respongué, molt flegmàtic: «Ja t'ho dic sempre, els periodistes són molt bons amics!».

D'aquella època és el llibre *El Pessebre Vivent*, única edició coneguda editada en serigrafia amb textos d'ell, dibuixos de Rovira-Brull i editat pel malaguanyat Jaume Rectoret a *Com-cal* de Premià de Mar, una edició realment singular.

La seva residència en terres d'Andorra ve prenyada de facècies i anècdotes, tant o més interessants que les precedents. Però sigui quin sigui el desenvolupament o la valoració que se'n faci, el que sí que afirmo és que el seu pas per les Valls i les idees genials aplicades per uns i altres, quan

no per ell mateix, vénen marcades i van unides al desenvolupament de l'Andorra moderna, tant en l'aspecte cultural, com del benestar econòmic del qual gaudeix encara avui, en un principi avalàdes pel Sindicat d'Iniciatives i Turisme de les Valls.

Confio poder escriure llargament sobre Esteve Albert. Records i conclusions molts d'ells personalment assumits i recollits per mi, sota el títol "Per què hem fracassat fins avui". Un treball que vaig començar fa temps –uns quinze anys– i que, per prudència, no vaig continuar, però que ara veig força diferents les òptiques que fins avui m'han informat. El temps ho dirà, però a hores d'ara ja es palesa en ell molta més clarividència del que aparentava.

Perquè de l'Esteve Albert recordo i valoro infinitat d'anècdotes, empreses i vivències que s'estenen al llarg de molts anys en un ventall amplíssim i riquíssim. La seva personalitat original i única ha deixat la seva empremta no solament en les pedres de la nostra terra catalana, sinó també en el cor d'aquells que el coneguérem de prop i sabérem apreciar alhora l'home i el geni que duia a dins.

Jesús Prujà

Jaume Lladó i Font va col·laborar amb l'Esteve Albert en moltes de les seves activitats. Primer a Mataró i després des de Perpinyà.

A manera d'homenatge ens parla de l'amic recentment traspassat.

FENT FORAT, ESTEVE ALBERT I CORP, *IN MEMORIAM*

«Jaume, per damunt de tot, sacrifiquem fins el nostre amor propi. Cal fer Catalunya i prou, i ens rosegarem els punys, i ens mossegarem la llengua tantes vegades com calgui. Hem d'aguantar-ho tot, però anant fent forat i fent madurar l'esplet a tot arreu.»

L'Esteve Albert fou un dels artífexs que, amb desbordament d'entusiasme i de dedicació, va fer que aquest esplet, del qual ens parlava en una lletra feta el febrer de l'any 1959 des de les Valls d'Andorra, fructifiqués arreu del País.

Units amb una forta amistat, de gairebé de mig segle, puc dir que sempre va ser constant i fidel a aquests principis, malgrat les dificultats que no li mancaren, però que sempre tingué la força de vèncer, recordant allò que Saint Exupery deia, «l'home es mesura davant l'obstacle».

Al amic Jaume Lladó Font, de les noves promocions, que amb el seu entusiasme ens retorna al nostre bon temps. Afectuosament l'Autor

11 IV 48

Per a l'Esteve Albert, fer madurar l'esplet era donar la mà als joves i fer camí amb ells.

Ens escrivia el mateix any que «enlloc m'he vist més maltractat i perjudicat que aquí, a Andorra, que és on he fet millor treball en benefici de tothom». Un altre conciutadà nostre, en Josep Puig i Cadafalch, també deia que no hi havia res més combatut que fer coses. Però ambdós, d'un mateix tremp, vencent contingències i entrebancs, portaren fins a la fi, amb perseverança i obstinació, la tasca que s'imposaren.

Aquesta mena de Francesc d'Assís laic que era l'Esteve Albert, sempre *avec un brin de folie* que tot li feia planer, el vaig conèixer l'any 1947, just arribat del meu servei militar a Menorca.

No sé per quins mèrits se'm va cridar per formar part de la naixent Secció d'Història i Arqueologia del Museu de Mataró. Potser per allò que va escriure en la dedicatòria de *Petita Vall* que va oferir-me el mateix any.

La reunió de constitució de l'equip rector de la secció va tenir lloc l'any 1947 a la seva llar; aleshores vivia a la Ronda, em sembla, dita d'En Prim. Allí vaig tenir el goig de fer coneixença amb en Marià Ribas i en Lluís Ferrer i Clariana. Hi havia també en Jesús Illa que ja coneixia de menut, qui va iniciar-me a estimar i conèixer la muntanya.

La Secció d'Història i Arqueologia va estar molt vinculada a l'Esteve Albert, car ell n'era el motor impulsor. Per la seva competència, en Marià Ribas n'esdevingué el cap, fent-se càrrec de la tresoreria en Jesús Illa. En Ferrer i Clariana i l'Albert eren vocals, i a mi se'm confià la secretaria. Més endavant s'hi varen incorporar en San-

vència a gra (terra de grans), i de la qual deriven farina, farro, fartanera, farratge etc.

Pel demés els pobles i les viles són de típica fundació romana tant pel seu nom, com pels seus vestigis; la majoria, inicialment foren una granja agrícola, una villa, com la trobem descrita en les obres de Cató.

Vilassar (Villa Azari), Premià (Villa Primilliani), Masnou (transposició al català mitjeval, d'una mateixa expressió), etc. D'altres refereixen una característica del seu emplaçament com Argentona, Dosrius, Arenys, Blanes (ona d'argent, segurament per la diafanitat de l'aigua dels seus estanys de Llavrit; dos rius de les dues rieres que allí

L'estudi de la toponímia i la vinguda dels romans a la nostra Comarca, eren els temes preferits de l'Albert, tractats a *MVSEV* (text autògraf).

tiago Martínez i en Joaquim Llovet i, si no recordo malament, també en Jordi Arenas. Era un equip de persones unides per l'amistat i identificades per unes mateixes afinitats.

La competència d'en Ribas, amanida sempre d'un bon humor, s'agermanava amb la dèria de l'Esteve per Marc Porci Cató, Agricolia i la influència del garbí. En Ferrer i Clariana, que animava l'Obra de Sant Francesc, restauradora d'ermites, i que intervenia en molts altres aspectes referents a l'art i l'arquitectura religiosos, també trobava en nosaltres, desdoblats, col·laboradors per a la seva empresa. A part de tot, la Secció d'Història i Arqueologia tingué dos elements cabdals, el seu portaveu *MVSEV* i el cotxe de l'Esteve Albert.

MVSEV donava a conèixer les nostres activitats, bo i aplegant treballs de divulgació històrica i arqueològica. Era un estret lligam amb els nostres simpatitzants.

I el cotxe de l'Albert era l'element vital de les nostres activitats perquè ens permetia d'efectuar certs desplaçaments. En ell trobàvem tots cabuda, enmig del clàssic escampall de llibres, pedres i de tota mena de proclames. Mai no hi mancava la fumarola de la pipa d'en Marià.

Ell, el vehicle, esdevenia una mena de fòrum durant els nostres desplaçaments, i va ser l'element important dins l'anecdotari, molt ric, de l'Esteve Albert. Recordo un viatge que hi vaig fer, en companyia d'en Josep Reniu, de Perpinyà a Mataró, amb una durada de dinou hores... N'hi va haver per llogar cadires, com hauria dit en Casas i Busquets.

De manera regular ens reuníem cada dissabte a la tarda al secretariat que se'ns procurà, al segon pis del Museu Municipal. El dia que l'Albert no hi podia assistir, es notava. Hi mancava la seva desbordant presència i, a més, sempre era portador de noves que, si bé algunes no tenien res a veure amb les nostres activitats, tenien molt d'interès per estar al corrent de la situació del País.

La revista *MVSEV* aparegué a primers de l'any 1948 amb un pòrtic i articles d'en Marià Ribas. L'Albert en va esdevenir un dels més constants col·laboradors, amb els seus treballs relatius a la vinguda dels romans i a la toponímia de la nostra comarca. No hi faltaren els articles d'en Ferrer i Clariana parlant del nostre patrimoni religiós, així com d'altres prestigioses col·laboracions.

MVSEV va desaparèixer arribat l'any 1950, i amb ell la Secció, mercès a l'arbitrarietat d'un alcalde de la ciutat, a conseqüència del nostre refús de redactar-lo en una llengua que no era la nostra. Ja ho havia dit jo a un inspector de la Brigada Político-Social, vingut expressament de Barcelona, que *MVSEV* no podia ser redactat altrament.

Les dificultats, amenaces i repressions eren el fruit típic d'aquells temps, i l'Esteve Albert, més que cap altre, ja en tenia una bona experiència. En certa ocasió ja li vaig portar un entrepà abans que se l'emportessin a l'antre barceloní de la Via Laietana.

Tot aquest estat de coses imposava una necessària compensació que nodrís i equilibrés l'es-

L'Esteve Albert, a la regió de Céllecs, durant els anys de màxima activitat de la Secció d'Història i Arqueologia. Al fons, Jaume Lladó.

C. O. R.

CAVALLER DE L'ORDRE DEL RETROBAMENT

DECALEG

1.er Vetllarem pels furs de l'esperit.

2.° Ens fem el deure de corroborar tota acció que contribueixi a l'ennobliment de la nostra ànima colectiva.

3.° Ens fem un honor el complir les obligacions del nostre estat i professió particulars.

4.° Procurarem d'abrandar la torxa de la nostra espiritualitat en el mitjà ambient en que ens movem.

5.° Impulsarem en nosaltres i pròxim, els naturals afanys per la veritat, la bellesa, la bondat, i la justícia.

6.° Mirarem que un sentit de dignitat i honestedat informi tots els nostres actes.

7.° La lleialtat amb nosaltres i altres serà norma del nostre comportament.

8.° Sentirem el goig del triomf de l'amic.

9.° Serem promptes a tot acte de servei i de delicadesa.

10.° Ens sentirem solidaris, en tot moment i lloc, dels demés membres de l'Ordre.

Pentecosta de 1948.

Joan Maragall deia que en cada llar hi caldria plantar un ametller com a símbol de pau. El decàleg de COR caldria també posar-lo en cada porta.

perit. Ell, l'Esteve Albert, hi va contribuir en gran manera organitzant sortides i actes a l'abric de COR –Cavallers de l'Ordre del Retrobament–, que el reverend pare Roig, escolapi, havia creat.

COR, amb el seu decàleg, que caldria gravar en cada llar, aportà una alenada de força i esperança al grup que envoltava la figura venerable del pare escolapi.

D'entre tots els membres del grup havia tingut tres predileccions, en Tutó, virtuós violinista, en Punsola i en Josep Reniu.

El primer, un matí de Nadal, participava en un recital al Palau de la Música Catalana. El pare Roig, camí de la seva ciutat nadiua, Balaguer, fidel al «sentiràs el goig del triomf de l'Amic», vuitè manament del seu decàleg, hi va assistir. Em varen dir que Tutó hi havia arribat amb el seu estoig buit, sense el violí.

La vàlua d'en Manel Punsola com a poeta, amagada per la seva gran modèstia, era desconeguda per molts. Fou menester que morís tràgicament per ser coneguda per tothom. Però la seva personalitat i la seva simpatia i humanitat, junt amb les seves aptituds de cineasta –feia equip amb l'Enric Fité, que guanyà importants premis internacionals–, eren ben paleses.

D'en Josep Reniu puc dir que, amb la seva total dedicació i discreció habituals, se'l trobava sempre arreu, animant amb el seu talent de rapsode-poeta les vetllades i retrobaments que l'Esteve Albert promovia.

Ell, com en Tutó, tenien un costat simpàtic d'infant-adult. Segurament era aquesta una de les raons que més atreia el pare Roig, tot i que ell era, malgrat la seva avançada edat i les seves nafres, el més adolescent de tots.

D'aquestes selectes vetllades, que eren un retrobament dels furs de l'esperit, no voldria deixar d'esmentar les que s'organitzaren a la llar del senyor Josep Arenas, persona en la qual trobava tota la seva alta significació, assistit pels seus dilectes fills, Jaume i Jordi, artistes eminents.

Aquestes vetllades eren animades com de costum per en Josep Reniu i el matrimoni Sala-Sirera. Els poemes d'en Punsola trobaven tota la seva dimensió en les declamacions d'en Reniu i els talents de soprano d'Àngels Sirera, acompanyada per la virtuositat musical de l'Elisard Sala, que ens deleitaven amb aires escollits de Bach, Schubert o de l'Apel·les Mestres. Mai no hi faltaven els comentaris animats de l'Esteve Albert.

Les sortides que s'efectuaven eren totes imbuïdes d'un gran abrandament patriòtic, i mai

Les reunions efectuades a ple camp eren sempre animades per l'Esteve Albert. Aquí el veiem d'esquena, i d'esquerra a dreta en Josep Reniu, l'Elisard Sala, en Jaume Lladó, en Josep Maria Casacuberta i en Jesús Illa.

no hi faltava el cant dels Segadors i la Senyera boleiant. En són exemples Riells del Montseny, amb l'hospitalitat cordial de mossèn Pere Ribot, i el somni d'una trobada amb mossèn Ramon Garriga, l'ermità de Samalús, que segons ell els àngels li manejaven les seves mans, moldejant el fang i donant forma a figures, que eren l'admiració d'en Manolo Hugué.

A Bigues també, a la casa pairal d'en Maspons i Anglasell, ens delectava amb la saviesa i el bon seny de l'home de la terra. I, d'una manera molt especial, a la parròquia de les Santes Juliana i Semproniana, de la Verneda, aixecada per un dilecte mataroní i apòstol, mossèn Salvador Misser, que de l'Esteve Albert deia, molt amicalment, que «era un bon xicot, però un idealista que no tocava de peus a terra».

Aquestes sortides o reunions devien ser protegides segurament per algun àngel, ja que tot i ser totalment contràries a les lleis dels temps, no havíem estat mai molestats. A més hi assistien persones de tots els horitzons i totes les disciplines. A la Verneda recordem mossèn Ramon Muntanyola, en Triadú, en Reniu, l'Illa, en Ribas, en Comellas, l'Octavi Saltor, en Frederic Lloveras, en Rogent, en Galí, en Manent, l'Arenas, en Sala, en Martínez, en Capell, el senyor Esteve joier, en Manrique, i molts d'altres. I, naturalment, no hi podia faltar l'Esteve Albert, car era ell qui les muntava.

Recordo també que el canonge Dr. Carles Cardó la primera vegada que retornà del seu exili, a Suïssa, ens honorà amb la seva presència. Després, reintegrat definitivament al País, ho va fer amb molta assiduïtat.

A la parròquia de la Verneda recordo també, amb molt de sentiment, la missa aniversari de la mort del pare Roig, en la qual Àngels Sirera va interpretar els *Cants de Pietat* de Bach, acompanyada pel seu espòs, l'Elisard Sala, i per en Tutó al violí. Eren tots ells membres actius de COR. Més endavant desaparegueren tràgicament.

Puc dir que aquí es va cloure el que jo en vaig dir l'edat d'or del Mataró d'aquells temps. Fou un espai de temps molt curt, comprimit, replè d'il·lusions, goig i confiança, amb un demà encara llunyà.

L'any 1950 la romeria montserratina a Roma, en ocasió de l'Any Sant i de la proclamació del dogma de l'Assumpció, ens va permetre de sortir del País, prohibits com érem molts de passaport.

L'Esteve Albert, l'artista Frederic Lloveras, en Joan Layret (un dels quatre boigs de Mataró) i en Jaume Lladó, a Gènova. Any 1950.

L'Esteve Albert no hi podia faltar. Embolcallat amb el tapaboques del seu pare i amb un capell enfonsat fins al clatell a causa d'una forta gripada que havia arreplegat, tot just passada la frontera de l'Estat, s'empressava amb unes tisores de tallar retalls de cinta barrada, fent la repartidora als romeus.

A l'expedició figurava també en Ferrer i Clariana i en Josep Layret, que va retrobar el seu germà Joan que era a l'exili i que es va incorporar al nostre grup. Mossèn Pere Ribot i Frederic Lloveras formaven també part de la colla.

De mossèn Pere guardo un record molt emotiu. De pas per l'estació de Perpinyà, a l'anada, hi vaig trobar el meu pare, exiliat, a qui no havia vist des de feia onze anys. En marxar el tren, i amb un fons de Canigó amb posta de sol, el va beneir.

Demanaria molt d'espai per parlar d'aquest viatge a Itàlia, ric d'anècdotes i moments emotius. Vaig tenir el privilegi indescriptible de passejar-me amb l'Esteve Albert tot un dia per Pompeia –tots dos sols per haver perdut la resta dels expedicionaris–, freturosos d'anar a Capri. Deixo a la imaginació dels qui el conegueren i tractaren de pensar com va anar aquesta visita...

Al Vaticà, amb ell i en Ferrer i Clariana al cap, ens va donar audiència un cardenal a qui «vàrem abocar el carro» sobre la situació del nostre País i l'actitud d'un determinat sector del cler-

gat. Contactes amb elements de la democràcia cristiana italiana i d'altres partits, no hi varen faltar.

Però el record més colpidor que guardo fou la trobada del Dr. Carles Cardó, exiliat a Suïssa, amb el cardenal Vidal i Barraquer, mort posteriorment.

I, com sempre, fou l'Esteve Albert qui la va provocar. Acollits a l'hotel Minerva, on s'estatjava, ens explicà molt especialment els inconvenients que havia trobat per poder publicar i després propagar el seu estudi *Histoire spirituelle des Espagnes*, que era una anàlisi històrica i també un requisitori contra el règim franquista. Una forta pressió li havia estat feta per part d'alts dignataris de l'església espanyola, infeudats pel règim, perquè el seu treball no fos publicat. Més endavant es sol·licità també la intervenció del Vaticà. Davant del refús del Dr. Cardó no quedà altra solució que recuperar la màxima quantitat dels volums que sortirien, tasca que fou confiada a les ambaixades i els consolats de l'Estat.

Una altra facècia de l'Esteve fou l'emotiu acolliment que se li va dispensar la vesprada del dia de Tots Sants, quan els romeus montserratins celebraven la castanyada en companyia del pare abat Dom Aureli M. Escarré.

Convinguérem que jo recolliria el canonge al seu hotel. Arribats al vestíbul del vast menjador, on férem la castanyada, l'Esteve, amatent, s'apoderà d'un micròfon i va fer una intervenció de les seves. Tots els assistents s'aixecaren, ignorant molts d'ells la personalitat del Dr. Cardó, però emportats per les paraules de l'Albert aplaudiren amb entusiasme l'eufòria de la castanyada. Vaig veure que al Dr. Cardó dues grosses llàgrimes li rodolaven cara avall.

L'endemà a la nit, el recordo passejant-me tot sol per la plaça de Sant Pere, i a la vigília del retorn vaig topar-me amb ell. Les meves paraules de comiat foren de retrobar-lo ben aviat a casa nostra. «Això depèn de tu i de molts altres com tu», em va dir. Fidels amb els seus propòsits, vàrem tenir el goig de retrobar-lo més tard a la Verneda.

De tornada, com que en Frederic Lloveras va anar a Venècia a fer alguns apunts i jo em vaig quedar a Perpinyà –ja veuríem com ens ho faríem per retornar!– l'Esteve Albert va cridar *Presente!* per nosaltres en passar llista a la frontera, car el passaport era col·lectiu i ja havíem identificat a Roma els dos agents que ens controlaven. Després les nostres activitats es reprengueren de nou.

I un nou horitzó s'obria a l'Esteve Albert. Començava a dedicar-se de ple al teatre popular com a mitjà mobilitzador que responia molt bé al seu temperament. Temps ha, ja havia representat *Medea* al velòdrom de Mataró, però fent forat, com a ell li agradava dir, va encetar el seu nou periple a L'Hospitalet.

El recordo un diumenge al matí que em va venir a buscar per anar-hi, car havia de fer el preàmbul d'un curset que hi havia de donar durant una setmana. Arribà amb un geep de l'Afrika Korps, descobert, pintat d'un groc llimona, i recobert en part per una grossa pell de vaca damunt els seus seients. Vaig trobar el conjunt molt cridaner i ell, en adonar-se'n, em va dir amb la seva agudesa de sempre que la gent, mirant el cotxe, no s'ocupava de la seva persona.

La seva primera intervenció fou una inacabada digressió, interessant i divertida com sempre, però, ja avançada la tarda, els assistents no sabien com fer-ho per fer-li comprendre que de moment ja en tenien prou. Quedava encara una setmana!

L'Albert, l'element integrador, aglutinador, feia via per altres camins i, com a conseqüència, el grup de Mataró es va dispersar i cadascú treballà per allò que tenia més a cor.

Jo, personalment, em vaig dedicar a la protecció i valorització del conjunt arqueològic de la muntanya de Burriac, i vaig crear un Patronat per a la seva salvaguarda que va ser presidit pel Sr. Epifani de Fortuny, baró d'Esponellà, gran amic dels mataronins.

Aquesta empresa, sota la direcció del Dr. Serra Ràfols, amic dels joves, era oberta a la gran ambició de fer de Burriac un segon Ullastret. Però va fer naufragi a causa de la gelosia d'algú i de les circumstàncies especials d'aquells temps ajudant. Encara en queden dos xiprers al peu d'una torre ibèrica que, després d'haver estat restaurada, els vàndals de tots temps es van encarregar d'aterrar.

El Museu de la Ciutat fou un altre lloc on vaig desplegar, amb molt de tacte, les meves activitats; vaig col·laborar amb el seu director, el Sr. Rafael Estrany, i amb en Marià Ribas, que ocupava aleshores una funció oficial dins els àmbits

A Jaume Lladó, en la confiança de fer-ne de més grosses per aquest Pirineu i els seus volts

E. Albert

5·III·58

És a l'any 1958 que va prendre naixença l'Esteve Albert, home de cultura pirinenca.

de l'arqueologia. Mataró era llavors una mena de Civitas Fracta; d'un costat hi havia l'arqueologia i de l'altre l'art. Els castells de Burriac i d'Onofre Arnau, de forma figurada, retrobaven actualitat.

Aquesta situació, complementada amb altres molt més negatives, causaven un gran prejudici a la cultura ciutadana i feien molt difícil d'arrossegar el carro. I encara més si el conjunt era amanit amb denúncies injurioses, anònimes, però que no deixaven de fer efecte, amb tot allò d'

> insulto a la bandera, rojo-separatista, paso de la frontera clandestinamente, contactos con elementos subversivos ...,

que eren el nostre pa de cada dia. Igual li passava al nostre amic Esteve.

Restar a Mataró per a menar una vida activa ja no era possible. Era picar damunt ferro fred i córrer el risc de mals majors. Res no té d'estranyar, doncs, que un home com l'Esteve Albert, d'un tremp i d'inflexibilitat a tota prova, optés per marxar. Vàrem coincidir. El treball que no es podia fer a casa nostra es podria desplegar en altres indrets, al cap i a la fi la cultura és universal. I més considerant que anar a les valls d'Andorra o al Rosselló representava treballar per una mateixa cultura i una mateixa llengua, però amb la llibertat que un estat policíac ens impedia de ferho a casa.

L'Esteve Albert, doncs, va optar per marxar al Principat d'Andorra amb en Jaume Ventura, company de recerques, i jo, poc després, vers els antics comtats pirinencs, que avui alguns equivocadament bategen com a Catalunya Nord. Puc dir que des de fora vam poder fer molt més per Catalunya i el retrobament de les seves llibertats, que fent el paper de víctima a la nostra ciutat.

Emigrar no és fàcil. És recomençar de nou i guanyar-se pam a pam un lloc per tal de poderse implantar. L'Esteve, en el fragment de carta que he transcrit a l'inici, parlava de l'acolliment negatiu que va trobar als primers temps del seu sojorn a Andorra. Després, per la seva vàlua, es va imposar i esdevingué un pelegrí apassionat d'un vessant a l'altre del Pirineu. Prenia naixença «l'home de cultura pirinenca», tal com el descriu magistralment en Xavier Garcia en la seva biografia recentment editada [1].

Seguint la seva dèria del teatre popular, d'arribada a les valls d'Andorra, l'any 1955, creà el seu primer pessebre vivent a Engordany, que continuà els anys següents. Era una evocació, corregida i augmentada, del pessebre vivent que feia a casa seva, arribat Nadal, amb la seva mainada.

I feren taca d'oli. Sant Pere de Roda, Pau, Cadaqués, El Rosselló, Castelló d'Empúries, Pals, Sant Feliu de Guíxols, ... foren els indrets esco-

L'Esteve Albert amb el mestre Pau Casals, a la sagristia de l'església de Prada de Conflent, durant un entreacte del Festival. Any 1951.

llits. I atravessant l'Albera el vaig rebre al Rosselló, poc després de la meva arribada, per a crear a Elna el Grup Artístic Pyrène, la primera manifestació del qual va ésser la representació d'una obra èpica, escrita per ell, que feia referència a la llegendària ciutat. Després, d'altres en varen seguir, però el més important de tot és que va crear escola entorn d'un grup de joves que varen descobrir el goig de treballar en comunitat a través d'obres escèniques.

Fent forat, com ell deia, va crear la Ruta Pessebrística de la Catalunya Nova a les comarques de la Baixa Segarra i a la Conca de Barberà.

A les ciutats de Montblanc, Santa Coloma de Queralt, Vimbodí i altres, a més del pessebre hi organitzà, com a complement, actes culturals i evocacions del cançoner nadalenc antic. A Salou va organitzar uns actes amb motiu de la commemoració de l'embarcament de les hosts del rei Jaume partint vers la conquesta de Mallorca, i hi creà, també, a la Torre Vella, el Centre de Documentació Jaume I. Remarcable fou la conferència que va donar a Montblanc sota el títol de *La porta històrica i geogràfica de la Catalunya Nova.*

La representació de *Pyrène*, ja ho hem dit, va donar naixença al grup artístic d'aquest nom, on ens retrobàvem amb en Jordi Barre, el conegut cantant de la Nova Cançó, la Conxita Egea, en Roger Campredon i, ben entès, l'Esteve Albert.

Va seguir després *El Misteri de Sant Pere Urseol*, que va ser dux de Venècia i es va retirar a l'Abadia de Sant Miquel de Cuixà. I és aquí que es va representar per primera vegada en ocasió del mil·lenari de la seva mort.

A Cuixà també es representà *El retaule de la Verge de la Soletat*, que després ho fou també a l'abadia germana de Sant Martí del Canigó, a Vilafranca del Conflent i al Castell Reial de Perpinyà. En aquesta obra l'Esteve representava el pare Adam. *El Retaule de Sant Ermengol* i *Nativitate Christi* foren dues altres creacions seves que tingueren com a marc La Seu d'Urgell i Sant Vicenç de Montalt.

Medea, que s'havia representat per primera vegada a Mataró, tingué també com a marc Empúries, la platja de Lloret i l'estany de Banyoles.

Cavaller de l'amistat, l'Esteve sentia una gran estima i admiració pel poeta rossellonès Josep Sebastià Pons i va crear, després de la seva mort,

GRUP ARTISTIC "PYRENE"
de PERPINYA - ELNA

PRESENTA

4 DONES I EL SOL

R E P A R T O
(Por orden de aparición en escena)

Margarida . . .	Solange Bauby
Adriana	Claude Salgues
Bepa	Conxita Egea
Vicenta	Odette Bauby

Epoca: última guerra, 1943
Lugar de acción: alta montaña en la Cerdaña francesa.

Bocetos, decorados y figurines	Jaume Lladó
Vestuario	Propiedad de la Compañía
Realización decorado	Bartoli
Ilustraciones musicales	Jordi Barré
Efectos	R. T. F. Perpiñán

Regidor
Felip Bauby
Director
ESTEVE ALBERT

4 Dones i el Sol, del poeta cerdà Jordi Pere Cerdà, va ésser una de les representacions més assolides per l'Esteve Albert.

«Els amics de Sebastià Pons», que no va tenir continuïtat a causa de la inèrcia de la gent d'Illa, la vila nadiua del poeta. L'any 1983 va presentar un assaig al concurs literari organitzat per la vila de Perpinyà, sota el tema *Procés i projecció de l'obra de Josep Sebastià Pons*, i va obtenir el premi.

Fidel també a l'amistat amb el poeta de Ceret, Edmond Brazés, Esteve Albert va representar la seva obra *La Neu* al castell de Valmy, i *Quatre dones i el Sol*, obra del poeta cerdà Jordi Cayrol, que va presentar al Saló del Tinell, a Barcelona, en ocasió del Setè Cicle de Teatre Llatí.

Seguint el camí de l'amistat, «amistat bandera blanca», deia el poeta, va organitzar també a Sant Pere de Roda un aplec de poesia femenina, i col·locà com a record, en diferents llocs del paratge, plafons ceràmics amb la reproducció de poemes escrits per diverses poetesses. L'empresa va ser coronada amb la publicació d'un important recull de poesies, *Cinc Branques*, que fou presentat al castell de Teià l'any 1975.

L'Empordà exercia una gran atracció a l'amic Esteve. No endebades els mercaders grecs arriba-

A Jaume Lladó company de tants esforços
seriosos en el Mataró acovardit
dels anys de la post-guerra
o refugi de la bandarrada criminal
dels qui començaren a destrossar
una ciutat que podia ser modèlica
i després company per les terres
pirenenques en esforços semblants. De
tenir la nostra edat hauria estat el cinquè
QUATRE BOIGS DE MATARO boig pro-
bablement.
Palamós 24 abril 80
[illegible]

Per a la ciutat de Mataró va ser trist que un home amb el dinamisme d'Esteve Albert marxés a d'altres horitzons, pel fet de no trobar-hi el caliu necessari per esplaiar les seves inquietuds.

ren a Empúries per primera vegada, i més tard Cató ho feia amb les seves legions. Era el seu punt flac.

A Bellcaire d'Empordà hi arribà un dia, com un nòmada de la cultura, i al primer indret que va anar, al cafè del poble, va trobar els primers actors de *Bandera de Catalunya*, que avui encara s'hi representa.

Castelló d'Empúries va ser un lloc de parada estratègic per a la projecció de les seves activitats empordaneses. Aquí representà *Sibil·la de Fortià*.

Pals i Palamós foren també marc de les seves activitats. De les altes valls baixava, com el pastor, a la marina, com si enyorés la platja sorrena de la seva ciutat adoptiva, Mataró.

I és en els roquissars granítics de Palamós, erosionats en el seu estat metamòrfic, moldejats en formes capricioses, on va veure vestigis del que ell deia el culte del drac...

Sense limitacions geogràfiques, de la Costa Brava a la Daurada, de les valls d'Andorra a la Segarra, l'Esteve Albert era un viatger infatigable. Era l'home que lligava amistats, i amb la seva fèrtil imaginació llençava idees i encetava empreses partint, inquiet, a d'altres horitzons. Als autòctons, els corresponia de donar-hi continuïtat.

A una persona que podia haver sorgit de la imaginació d'un Fellini no li podia faltar una nota tràgica com fou la mort de Conxita Egea, la seva màxima col·laboradora. La vigília de Nadal de l'any 1976, per intuïció o pressentiment, el vaig trobar, tot sol, a Sant Pere de Roda davant del vestuari que la desapareguda havia preparat curosament per a la representació del pessebre vivent. L'Esteve estava molt commogut.

La nit arribada i glaçant, amb l'ajuda dels fars del seu cotxe em va escriure unes notes molt sentides que es llegiren a l'església de Sant Mateu de Perpinyà en la missa celebrada en sufragi seu.

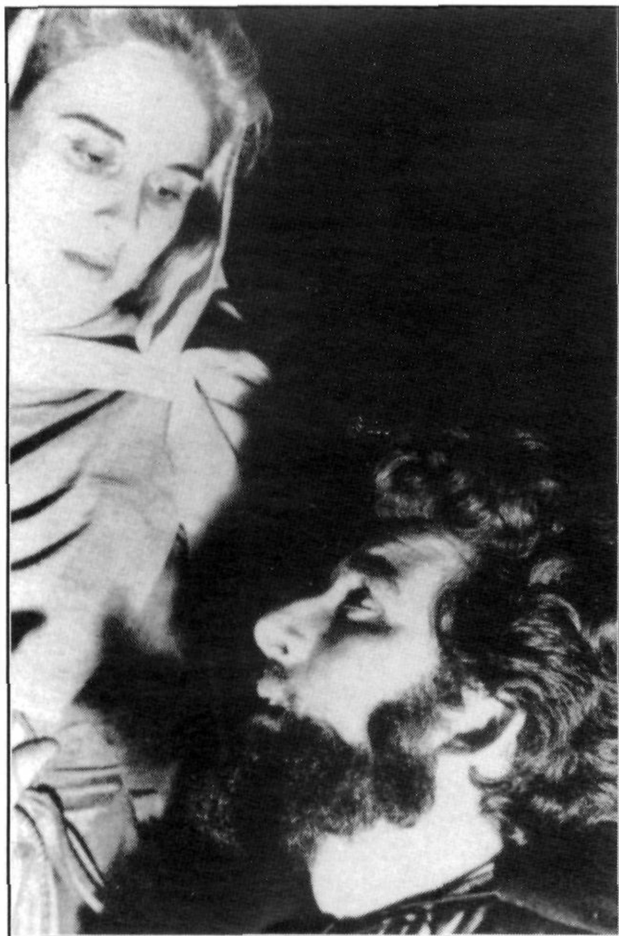
Desitjo transcriure-les en recordança d'aquesta amiga i perquè també s'hi endevina l'esperit de l'Esteve Albert, en el qual la tristesa és superada pel seu abrandament i la voluntat de seguir endavant.

«Amics del Grup Artístic Pyrène i de la cultura i de l'espiritualitat de tota aquesta regió, que sabíeu qui era la Conxita Egea, heu de saber que ha mort quan tornàvem de deixar enllestida l'organització del Pessebre vivent de l'Empordà, a Sant Pere de Roda, bastit sobre un temple grec i rodejat de dòlmens.
Ella em deia que no podia deixar sola la seva mare i que aquest temple seria el lloc darrer on actuaria.
Sortírem contents, diumenge a les deu de la nit, plovia, i l'amic Lladó sap que ha estat víctima de la barbàrie d'una joventut que l'essència i les rodes llencen per les carreteres com a folls.
Us agraeixo tots els pensaments i oracions que tingueu per ella.
El Rosselló fou una terra on visqué hores lluminoses, de les millors de la seva vida.
L'any passat perdérem Roger Campredon, aquest any ella, els dos millors puntals del Grup.
Sobretot que no defalleixin els qui quedin.
Per a honorar-los hem de prosseguir fins al nostre darrer anhel.
Per això ara no sóc físicament amb vosaltres, ja que avui matí i tarda estem assajant i acabant instal·lacions.
Fins a sempre.
Una abraçada a tots i cadascun

Esteve Albert

Bones Festes a tots i Fidelitat !»

Jo sempre havia sentit una gran admiració i estima per ell. Potser perquè en el fons teníem moltes afinitats.

La Conxita Egea i en Roger Campredon, personatges cabdals del Grup Artístic Pyrene i màxims col·laboradors de l'Esteve Albert.

Ja m'havia dit una vegada, i ho dic modestament, que jo li recordava la seva persona retrogradant el temps. Segons ell, jo seguia el camí fressat per ell.

Ja emigrats, si és que així es pot sentir una persona situada a Andorra o al Rosselló, encara que ningú no és profeta a la seva terra, de temps en temps, venia al castell de Perpinyà, el meu lloc de treball, i sense dir-me bon dia em parlava com si fes un instant que ens haguéssim deixat.

Una vegada va arribar amb una oliva als dits que havia recollit al jardí del castell. Per l'oliva vàrem parlar durant molta estona dels àrabs i de la importació de l'olivera a Catalunya. Tenia un doll d'imaginació inesgotable.

Personatge incontrolat, lliure com un ocell de bosc, no hi havia manera de lligar caps amb ell. Desitjós d'estar més units per coordinar més bé les nostres activitats, em va respondre que no era necessari. «Tu i jo –va dir-me– seguim el mateix camí».

Malgrat tot, alguna vegada arribava, pressat, i se m'emportava, passant jo molta angúnia, perquè tingués cura dels efectes de llum o de sonorització, o de la sortida i entrada de personatges d'alguna representació que feia, desconeixent totalment l'obra per la meva part.

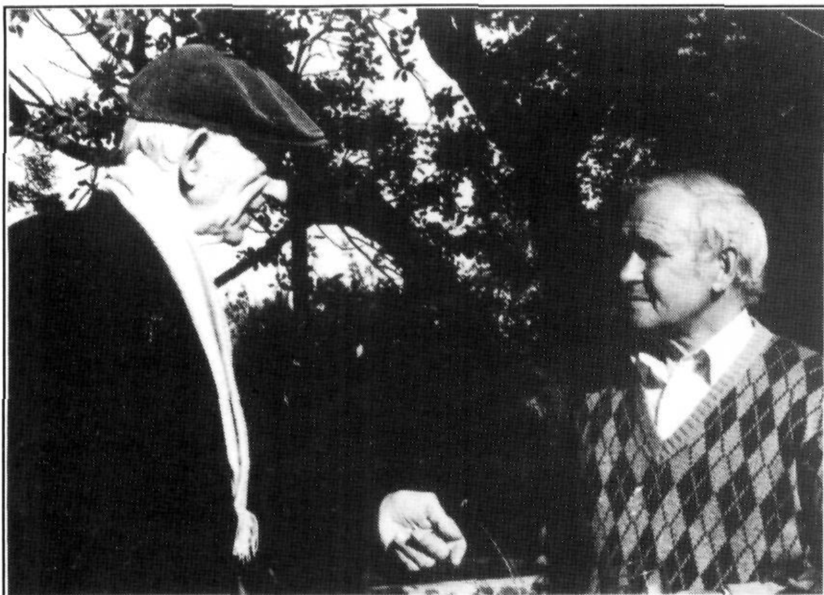
Per telèfon també m'havia procurat sorpreses. En poques hores m'havia trobat a Palamós resseguint amb ell els blocs granítics dels seus encontorns. A Salou, hi havia baixat amb roba de treball per ajudar-lo, però en realitat hi arribava en qualitat d'invitat i l'acollia a la meva cambra (cinc estrelles) car ell no tenia lloc per aixoplugar-se. A Pons, un simposi d'ecologia, a la fi va acabar d'una manera apoteòsica, en Jesús Prujà, l'Esteve i jo coronàrem l'acte. I per no allargar-me més, a Banyuls de Mar, ignorant com sempre per què hi anava, em vaig trobar en una reunió molt restringida amb els fills d'en Joan Peiró, l'Heribert Barrera, en Jesús Prujà, alguns pocs més, i l'Esteve que tractava d'organitzar uns actes de record i homenatge al mataroní afusellat.

Genial per les seves realitzacions, sovint quedaven a mig camí per la manca de preparació constant i adient. I és que en el moment que tenia quelcom entre mans, el seu pensament ja era lluny, ja que en el seu cap bullien ja una dotzena d'altres temes.

El recordo a l'abadia de Sant Martí del Canigó una vegada acabada la representació de *Canigó*, el poema èpic verdaguerià escenificat per ell. Després de quedar sols i en un moment tranquil em va dir amb tota naturalitat: «Et dónes compte, això ben fet el que seria?».

I és que les seves idees, certament magistrals, eren com una mena de diamant en brut que calia temps, constància i cura per tallar-lo i donar-li tota la seva lluminositat. Ell, però, s'esvaïa com la boira cap a d'altres horitzons.

Tantost es trobava a l'Argentina o a Sao Paulo, com al cim del Montsegur amb la gent d'Occitània, o al monestir de Silos cercant ja no recordo què, a Roses volent recuperar el «castell» del Joncar, a Tubingen per veure el pare Misser, a Tolosa, París o Perpinyà amb la gent del Front Nacional... o bé al seu llit colgat de paperassa escrivint amb la seva pròdiga i fèrtil imaginació poemes i treballs. En Xavier Garcia, ja esmentat, ha donat a conèixer la seva bibliografia en el treball biogràfic dedicat a l'Esteve Albert[2].

L'Esteve Albert i en Joan Peiró, a Banyuls (Rosselló), en ocasió d'una reunió preparatòria per homenatjar el pare de Peiró. Any 1987.

L'última vegada que el vaig veure fou a petició seva. Tenia el desig de veure'm i, fet insòlit en ell, en arribar jo a l'estació de Bourg-madame venint de Perpinyà, ja m'esperava.

Vàrem passar tres dies voltant per les valls d'Andorra i encontorns. I amb pena vaig veure, són les lleis de la natura, que ja no era l'Esteve d'altre temps. Ja no era un torrent impetuós, poca aigua ja hi baixava. Gaire temps no feia que li havia escrit aconsellant-lo de no esmerçar energies inútilment en empreses que no podrien reeixir. Una d'elles era en terres de la Segarra ...

Ara l'Esteve, amic abnegat de sempre, ens ha deixat. Millor dit, no veurem més aquell ésser esprimatxat, com el Quixot que era, noble, desbordant d'entusiasme i amistat, però el seu esperit restarà entre nosaltres presidint els nostres actes fins arribada l'hora del relleu definitiu.

Ja deia ell mateix textualment, en recordar la mort d'en Roger Campredon

«L'amistat és cosa de l'esperit més que del cos; tant és així que l'amistat perdura per la vida i més enllà de la mort del cos. Els esperits sobreviuen en l'amistat i no solament perquè dels amics hom no se n'oblida mai, sinó perquè els esperits dels amics, alliberats del cos, poden col·laborar i col·laboren amb nosaltres molt més que mai.»

Imbuïts d'aquests sentiments i confortats per la seva presència espiritual, juntament amb d'altres que ens han precedit, continuem el camí per ells fressat «FENT FORAT I MADURAR L'ESPLET A TOT ARREU».

Jaume Lladó i Font

NOTES.

1.- Xavier Garcia. *Esteve Albert, un home de cultura pirinenca* (Andorra, 1995).

2.- Ibídem.

En Jesús Illa i París, mort d'accident en plena maduresa fa gairebé tretze anys, home valent i lluitador, profundament cristià, participà activament en totes les accions de resistència cultural i cívica que es feren a Mataró durant la postguerra i, molt especialment, va promoure l'escoltisme.

Formà part del nucli de persones que, ara ha fet cinquanta anys, iniciaren el Museu Arxiu de Santa Maria.

SEMBLANÇA DE JESÚS ILLA I PARÍS

Aviat farà tretze anys de la mort d'en Jesús Illa. En Manel Salicrú m'ha demanat amb insistència, multitud de vegades, que redactés unes notes sobre la vida i l'obra d'en Jesús Illa, i, com que sóc historiador de formació i nebot de l'Illa, un doble escrúpol m'ho impedeix: no he fet, ni puc fer de moment, la recerca necessària per a l'encàrrec que em fan, i certament l'Illa s'ho val. Per altra part, el profund afecte que sempre he tingut a l'Illa m'ho fa també difícil; sé que no faré el que haig de fer ni de la manera que ho hauria de fer. Malgrat tot, no vull deixar de donar unes breus notes biogràfiques que són fruit d'una visió absolutament personal.

Jesús Illa en un acte del Terç Orde de Sant Francesc

En Jesús Illa, malgrat les seves nombroses i diverses dedicacions en el camp de la cultura, no era un intel·lectual. Sí que era, en canvi, allò que els francesos anomenen un home d'esperit, un autèntic home d'esperit, un home obert a moltes inquietuds, d'entre les quals destacaven l'arqueologia, la història, i també la política, entesa quasi sempre com una actitud de compromís cívic. Però totes elles emmarcades sempre en una doble finalitat: la de la transmissió pedagògica i la de fonamentar i revisar permanentment el seu compromís cristià, patriòtic i cívic; la seva voluntat de mestratge pretenia més la transmissió del missatge que ell extreia de la història, del pensament polític o del pensament cristià que l'estricta transmissió d'un saber científic. Per a alguns aquesta voluntat pedagògica i aquest compromís patriòtic i cristià, només per a alguns –per als «savis»–, donen a la figura d'en Jesús Illa una certa ingenuïtat. Però ni el testimoni de la seva vida ni els fruits de la seva obra varen resultar gens ingenus; ben al contrari, foren de pedra picada.

Una altra característica d'en Jesús Illa que voldria destacar és que era un lluitador i un home valent. Ell, que es va amagar per no anar a la guerra, exercint així un pacifisme d'arrel cristia-

na i fonamentat en les seves conviccions polítiques, i sent condemnat per aquest motiu a mort per la República, no blasmà mai el govern democràtic republicà; sí que s'enfrontà, en canvi, a tot allò que va significar la dictadura, que paradoxalment li va salvar la vida. Estic segur que en Jesús Illa hauria renunciat a la seva llibertat i a la seva vida per mantenir-se fidel al compromís amb les seves idees en qualsevol circumstància. En la immediata postguerra, davant la subversió dels valors cívics, patriòtics i religiosos operada per la dictadura, en Jesús Illa, com molts dels seus amics i companys de generació (Esteve Albert, Ferrer i Clariana i altres), reaccionà desplegant un activisme que abastà absolutament tots els camps, amb l'objectiu de transmetre a les noves generacions tot un altre pensament que els lliurés dels estralls d'aquella perversió d'uns valors que considerava fonamentals. En el terreny polític, difonent les idees d'en Carrasco i Formiguera, a qui havia conegut personalment, i propiciant la represa d'Unió Democràtica de Catalunya a Mataró. El paper d'en Jesús Illa com a dinamitzador de la vida cultural mataronina fou també molt actiu, participant, per exemple, en les tertúlies que s'organitzaven a casa d'en Joan Mas o de l'Esteve Albert. Bona part de la seva activitat en aquest àmbit s'orientà a promoure l'estudi de la nostra història, de la nostra arqueologia i del nostre patrimoni, a l'entorn de l'activitat del Museu de Mataró i del Museu Arxiu de Santa Maria, conjuntament amb en Marià Ribas o el mateix Ferrer i Clariana. Foren deixebles i col·laboradors directes de l'Illa en aquest camp en Jaume Lladó, en Robert Lleonart i l'Antoni Roca; amb aquests

Jesús Illa amb membres de l'agrupació escolta Abat Dorda

darrers portà a terme una recerca sobre el període eneolític de la nostra comarca, certament precursora de posteriors troballes. El seu activisme arribà també al món de l'excursionisme, promovent el coneixement del país i, així, la seva estimació; al camp de l'associacionisme benèfic i assistencial, i fins i tot a l'àmbit teatral –sempre recordaré les primeres passes de l'amic Maicas en el món del teatre, conjuntament amb en Rubió i l'Alfonso–, així com al camp educatiu, amb la seva col·laboració constant amb l'Escola d'Arts i Oficis.

Però allà on la seva actuació resultà més decisiva fou en la implantació de l'escoltisme a Mataró. En Jesús Illa intuí que l'escoltisme podia esdevenir una autèntica i la més idònia escola de formació per a la defensa d'aquells valors en els quals creia. I així, al costat de l'Ansón, en Patuel, en Palacios, en Font i molts altres, inicià l'escoltisme a Mataró, un escoltisme que si bé estava inspirat en el de mossèn Batlle, ja des dels seus orígens va tenir a Mataró unes característiques molt singulars, entre les quals vull destacar el seu autèntic interclassisme. També fou decisiva la seva intervenció en la implantació de l'escoltisme per a noies, al costat de la Carme Solà, la Rosa i la Teresa Montserrat, la Roser Fadó, l'Anna Maria Colomer i d'altres. La tasca de formació d'homes i dones que portà a terme l'escoltisme a Mataró va ser molt important, i va significar l'aparició d'un espai de llibertat i d'autenticitat, per a molts joves, absolutament insubstituïble. Tots els qui hi passàrem tenim un deute de gratitud amb en Jesús Illa.

Per sobre de tot, però, en Jesús Illa fou un home de fe, un membre actiu, i molt, del Tercer Orde Franciscà, que va tenir, al final de la seva vida, la immensa satisfacció com a creient de trobar en el pensament i l'obra de Joan XXIII la ratificació de les seves profundes conviccions morals.

La vida i l'obra d'en Jesús Illa es veu justificada i plena per tots aquells que, d'una manera o altra, ens en sentim deixebles. I és evident que en tots aquells que el tractàrem hi ha una espurna de la ingenuïtat d'aquell home d'esperit que ens ha calat profundament.

Miquel Reniu i Tresserras

El projecte de custòdia-ostensori per al Santíssim Sagrament, que tot seguit presentem, forma part del conjunt de traces i plànols donats al Museu Arxiu per la família Plana. Dibuixat a tinta i color sobre pergamí, té marcat l'any 1679 en un medalló de la base.
Com diu Lluís Adan, és una obra extraordinària, resolta amb molta mestria.

PROJECTE DE CUSTÒDIA-OSTENSORI PER AL SANTÍSSIM SAGRAMENT

DOCUMENTACIÓ.

És un dibuix a tinta i color sobre pergamí. El pergamí és rectangular, amida 83,5 per 44 centímetres, i té els cantons del cap tallats, fent xamfrà. Respecte al dibuix, el peu té 35 centímetres d'amplària i 40 centímetres d'altura; el diàmetre del sol és de 40 centímetres.

El peu de la custòdia és escalonat, presenta una cara vertical llisa, segueix una gola ornada amb fulles d'acant, una altra franja vertical amb decoració floral ondulada, que té al centre un medalló oval amb la data de 1679, segueix una altra gola ornada amb fulles d'acant, i finalment una mitja canya llisa suporta un gros tor a manera de plataforma, que està ornamentat amb querubins als quatre vents, i que, entre els querubins, té uns florons vegetals ovalats.

Al centre de la plataforma hi ha el tronc que suporta el sol. El tronc comença amb un filet llis, una escòcia ornada amb motius vegetals i un tor ornat amb tres anells ovals, units amb uns anells més petits; en l'anell central hi ha la lletra I. Segueix un pedestal que duu al centre un anell oval vertical amb la lletra A o el monograma AL. Aquest pedestal suporta el nus en forma de copa tapada, com si fos una esfera aplatada, ornada amb querubins.

Al cim del nus, sobre una peanya, hi ha un querubí que, amb les seves ales, dóna suport al sol.

A cada costat del nus hi ha dos corns, que suporten cada un una figura de mig cos nu, amb unes petites ales i amb els braços alçats, que amb les mans aguanten el sol.

Al centre del sol hi ha el vericle, envoltat per una doble corona de raigs radiants.

El vericle està emmarcat per un cèrcol amb trenta-dues gemmes encastades (setze cristalls de roca alternant amb vuit maragdes i vuit robins). D'aquest cèrcol surten trenta-dos raigs, setze raigs daurats, flamejant, i setze raigs floronats, que donen suport a un segon cèrcol; els raigs floronats tenen cinc gemmes encastades (tres cristalls de roca, alternant amb una maragda i un robí).

El segon cèrcol té seixanta-quatre gemmes encastades (trenta-dos cristalls de roca, alternant amb setze maragdes i setze robins).

Del segon cèrcol surten també seixanta-quatre raigs, trenta-dos raigs daurats, flamejant, setze raigs floronats amb cinc gemmes encastades, (tres cristalls de roca alternant amb una maragda i un robí) i cada un d'aquests raigs floronats suporta una estrella de setze puntes, amb vuit puntes daurades i vuit puntes amb cristalls de roca encastats i una ametista al centre. Altres setze raigs, més llargs, són acabats amb punta d'espasa, i tenen vuit gemmes encastades (cinc cristalls de roca, dues maragdes i un robí, alternats).

La composició de colors és d'una gran bellesa. És una obra extraordinària, resolta amb molta mestria. Contrasta un peu daurat, repulsat i cisellat amb ornamentació floral, amb un sol totalment tapissat de gemmes.

APROXIMACIÓ HISTÒRICA.

Des de l'antiguitat, el Sol ha format part del món mític dels pobles. El Sol mític és més que l'astre que il·lumina i escalfa, és considerat com un ésser celestial, és la representació visible del Gran Arquitecte de l'Univers.

La representació de la imatge al·legòrica del Sol ens mostra el disc de l'astre rei envoltat per raigs alternativament rectes i flamejants daurats, que simbolitzen la doble acció calòrica i lluminosa. El Sol és símbol de la font de la vida, sense sol no es pot pas viure.

En el segle IV els cristians van fixar el Nadal en el solstici d'hivern, quan neix el Sol, davant de la necessitat de cristianitzar una festa pagana ja existent, que se celebrava a Roma, quan la llum diürna tornava altre cop a allargar-se.

Copèrnic (1473-1543), va plasmar el sistema heliocèntric del món: la Terra i els planetes giren al voltant del Sol que, immòbil, és el centre de l'Univers. Aquesta teoria confirmà la tradició que considerava Jesucrist com a Sol.

L'Església celebra l'aniversari de la institució de l'Eucaristia el dia del Dijous Sant, però la litúrgia d'aquest dia no permet d'honorar el misteri amb la solemnitat que convindria.

Per això el papa Urbà IV, l'any 1264, va establir la *festa* del *Corpus Christi*, i al concili de Viena, l'any 1311, el papa Clement V, en presència dels reis d'Aragó, de França i d'Anglaterra, va confirmar la butlla d'Urbà IV.

A l'inici, la *festa* del *Corpus Christi* consistia en la missa i oficis propis, que tenien per finalitat renovar el record del Sant Sopar. Més tard, va afegir-s'hi la processó, per a portar triomfal i visiblement el Santíssim Sagrament per les places i carrers de les ciutats, viles i pobles, com a pública professió de fe.

La nova litúrgia va precisar i crear nous elements o instruments fins aleshores inexistents, com les custòdies-ostensoris.

Les primeres custòdies tenien forma de capsa o copó, eren sagraris tancats. Més tard van incorporar el vericle.

Les custòdies-ostensoris gòtiques eren magnífiques peces arquitectòniques en forma de torre, amb diferents nivells o pisos, formats amb meravelloses i complicades estructures amb arcbotants, pinacles i dosserets, i amb belles estàtues primorosament treballades. Dintre d'aquests extraordinaris sagraris hi havia un petit vericle.

A finals del segle XVI la custòdia que guardava el Santíssim Sagrament dóna pas a l'ostensori que, com a meravellós Sol, mostra el Santíssim Sagrament. L'ostensori és format per un vericle radiat i desapareixen els templets i les torres.

El vericle radiat prengué cada vegada més importància, i s'ornà amb angelons i estrelles sobre un peu constituït per un o més àngels. Aquest tipus de custòdia de Sol ha perdurat fins als nostres dies.

RESTAURACIÓ.

El procés de restauració i consolidació del pergamí presentava diverses dificultats.

El pergamí era molt ressec, s'havia mantingut enrotllat durant un perllongat espai de temps, patia una gran acumulació de brutícia, els insectes se n'havien apoderat i els seus excrements l'envaïen.

Un llarg estrip de 36 centímetres anava del cap fins a gairebé al mig. El cantó dret del cap estava esquinçat, afectant part d'una estrella, i estava molt feble.

El cantó esquerre del cap també tenia estrips. Els cantons del peu eren malmesos, rosegats i febles.

En la vora, al peu, hi havia talls. A totes les vores hi havia forats i taques de rovell, com si hagués estat clavat a un bastidor o marc.

La degradació era seriosa. El dibuix, a causa de la coloració, requeria una atenció especial per la seva fragilitat, i en cap moment no es podia córrer el risc que una humidificació no controlada afectés el color.

Vàrem cobrir una taula espaiosa amb cartons assecants, curosament desenrotllàrem el per-

Projecte de custòdia-ostensori per al Santíssim Sagrament

gamí i distribuírem uns pesos al seu damunt, per a subjectar-lo.

Amb un drap suau –gènere de punt– vàrem treure la primera brutícia acumulada de temps, i amb un bisturí eliminàrem totes les adherències i excrements d'insectes, i després, amb pols de goma d'esborrar, el netejàrem completament.

Tenint el dibuix net, venia la fase més comprometedora, la més difícil. Calia aplanar-lo, consolidar-lo i estabilitzar-lo.

Li donàrem la volta i tornàrem a distribuir els pesos. Suaument, amb una «monyeca», aplicàrem una solució hidroalcohòlica. Començada aquesta operació, no es podia pas interrompre, havia de ser uniforme, si no el pergamí es deformaria.

Al cap de poc, el pergamí ja estava ablanit i aplanat, havíem aconseguit d'eliminar les arrugues i els sécs.

Posat entre cartons assecants, i amb una pressió controlada, començàrem a assecar-lo. L'assecat no podia ser ni massa lent (hi havia el perill que la humitat passés a la cara dibuixada, amb l'afectació del propi dibuix i del color), ni massa ràpid (per evitar contraccions).

Abans, havíem preparat uns trossos de pergamí per a reparar els estrips; havien de ser més prims, perquè no dominessin el pergamí que restauràvem.

Quan el pergamí encara estava un xic tendre, amb una cola adequada, vàrem efectuar les reparacions que ens havíem proposat.

Vàrem canviar els cartons assecants diverses vegades, controlant la pressió, fins que el pergamí va quedar completament sec. Tot el procés va durar vuit dies.

Lluís Adan i Ferrer

BIBLIOGRAFIA.

MN. JOSEP GUDIOL I CUNILL, prev. *Nocions d'Arqueologia Sagrada Catalana*, vol. I i II (Vic 1931-1933).

DR. MANUEL TRENS, pbro. *Las custodias españolas* (Barcelona 1952).

MAURICE VLOBERG, *L'Eucharistie dans l'Art*, vol. I i II (Grenoble-París 1946).

La continuada recerca als fons del Museu Arxiu de Santa Maria permet d'introduir noves dades de Jaume Vendrell, fuster, escultor i arquitecte mataroní del segle XVII.

L'estudi, en la línia dels ja publicats per Rafael Soler i Fonrodona sobre els fusters i constructors de retaules mataronins d'aquell segle, com Antoni Riera, pare, i els Llobet, presenta, a més, l'inventari de Joan Llobet, fuster i escultor.

JAUME VENDRELL, FUSTER, ESCULTOR I ARQUITECTE AL SEGLE XVII

D'entre els fusters i escultors mataronins del segle XVII, una de les figures més interessants és la de Jaume Vendrell, que, a més de mestre fuster i constructor de retaules, fou expert tracista o arquitecte.

Nasqué a Mataró el 24 de desembre de 1598, fill de Joan Vendrell i Fargues i de la seva muller Àngela[1]. Joan Vendrell era també fuster i escultor; d'ell sabem únicament que va deixar un sagrari de la seva propietat a la confraria del Sagrament de la parròquia de Santa Maria.[2]

Jaume Vendrell es casà amb Maria Nogueras el 29 de novembre de 1624[3]. S'havia examinat de fuster el primer de setembre del mateix any, davant els mestres Jaume Moni i Roselló i Pere Pau Camps, cosa que li permetia de treballar com a mestre i d'establir-se pel seu compte.[4]

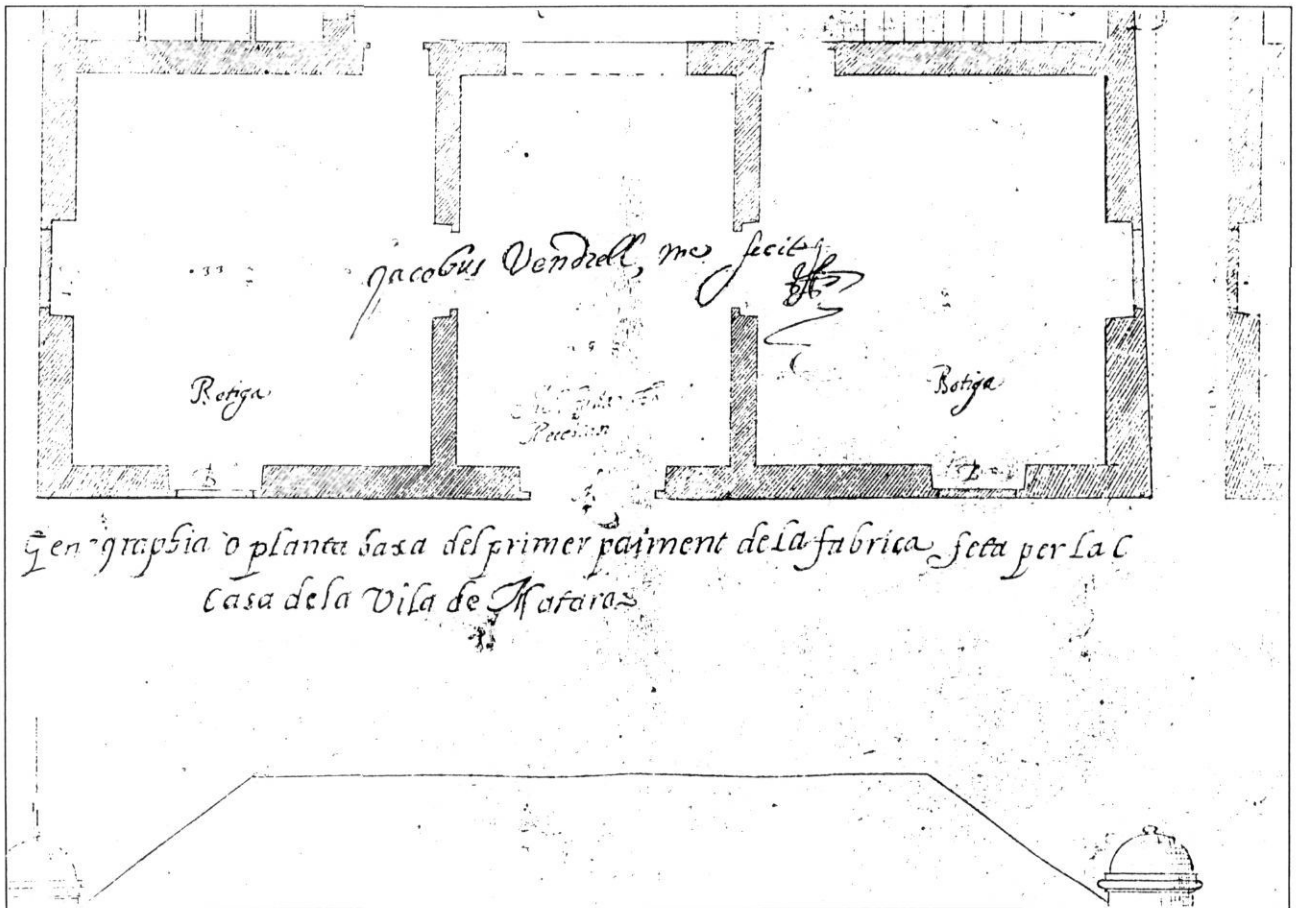
El primer treball que coneixem de Jaume Vendrell és el retaule de sant Elm, d'Arenys de Mar, que obrà junt amb el seu pare Joan Vendrell, contractat l'any 1624 i cobrat el 5 de setembre de 1627[5]. Pocs anys després consta com a artífex del retaule de sant Antoni de Pàdua, per a la mateixa església parroquial d'Arenys de Mar, cosa que certifica el rebut signat el 18 de juliol de 1631[6].

L'any 1629, d'acord amb la traça que havia presentat, li fou encarregat el retaule de sant Isidre de la parròquia de Sant Martí d'Arenys de Munt[7].

A Santa Maria de Mataró, Jaume Vendrell construí els retaules de sant Joan i el del sant Àngel Custodi. Del retaule de sant Joan hi ha una extensa documentació al Fons Aguilar del Museu Arxiu de Santa Maria, que comprèn des d'una «memòria a serca de fer lo retaula», fins a la visura efectuada l'any 1636 pels escultors Sebastià Carbonell de Granollers, Joan Fornés de Mataró, Joan Aldabó i Josep Ratés de Barcelona, i Joan Cudina, «fuster de la Vila de Canet». També hi ha constància dels diversos pagaments de l'obra.

Del retaule de sant Joan tenim una fotografia feta pel Sr. Marià Ribas, l'any 1936, quan ja havia començat la seva destrucció. Se n'ha conservat també un petit plafó que representa la visió de Zacaries en encensar l'arca del Santuari, en compliment del seu servei sacerdotal; aquest relleu s'exposa a la sala de Síntesi del Museu Arxiu de Santa Maria.

Del retaule de l'Àngel Custodi coneixem el contracte per a la seva construcció[8], però no en sabem res més ja que, en extingir-se la confraria titular fou desmuntat, i l'any 1848 es féu una nova estructura a la seva capella per tal de construir-hi el cambril per a la Mare de Déu del Bell Amor, de la confraria de la Cort de Maria. La imatge de la Mare de Déu, vestida, i la del segon titular sant Antoni de Pàdua, subsistiren fins a l'any 1936. Actualment la capella està dedicada a la Mare de Déu de Montserrat.[9]

Detall del plànol de la Casa de la Vila de Mataró, amb la signatura de Jaume Vendrell, 1635.

L'any 1633 Jaume Vendrell rebé l'encàrrec d'acabar el sagrari que havia fet el seu pare, obra que fou visurada pels mestres mataronins Joan Fornés i Joan Llobet; aquest sagrari fou utilitzat fins a la construcció de l'actual capella del Sagrament, i, encara que en desús, es conservà fins a l'any 1936.[10]

Un altre aspecte a destacar de l'actuació de Jaume Vendrell és el seu treball com a arquitecte o tracista. L'Arxiu Municipal de Mataró conserva el plànol o traça, en pergamí, de la Casa de la Vila, donat a conèixer per l'historiador Joaquim Llovet[11]; aquesta traça va permetre una important investigació a Carme Espriu. Per ella sabem que el 14 de desembre de 1641 el clavari pagà a «Jaume Vendrell 25 lliures per la trassa y copia de la casa de la Vila a par per determinació del Consell del 9 de desembra de 1635»[12]. També fou important la seva col·laboració amb el vigatà Francesc Domènech en les obres d'ampliació de la catedral romànica de Vic, amb la construcció de la capella de sant Bernat Calvó i d'altres[13]. D'aquesta obra fou presentat als *FULLS/51* un plànol original[14].

El testament de Jaume Vendrell és del 19 de gener de 1641, i l'inventari dels seus béns, fet el 28 de juliol del mateix any, a instància del seu germà Joan, prevere, i del seu cunyat Pau Pascual, com a tutors i curadors dels seus fills, ens demostra la seva activitat com a arquitecte; en l'inventari, a més de la seva casa, amb dos portals al carrer d'En Pujol, el mobiliari, i l'habitual roba, hi trobem que tenia tres bancs de fuster i les eines de l'ofici. Però ens ha cridat molt l'atenció que també tenia «una pluma de llautó per trassar, dos burins y tres compassos» i «21 llibres de trassas, 5 trassas en pergamí, una trassa estampada del escurial i una taula per trassar», o sigui, l'utillatge per a l'elaboració dels plànols.

Posseïa també diverses peces de terra, destinades al conreu de la vinya, cosa habitual entre les famílies benestants de Mataró[15]. Per la genealogia elaborada per Lluís Adan sabem que cap dels seus tres fills continuà el taller del pare i de l'avi; l'un fou cirurgià i els altres dos doctors en medicina.

Després de la publicació de l'estudi sobre els Llobet, constructors de retaules[16], hem trobat un inventari de Joan Llobet, datat el 29 de gener de 1647, en el qual veiem que tenia també «vuyt trassas de retaules en pergamí, dos llibres stampats de estudis de Architectura, dos llibres vells de paper en els quals hi ha algunas figuras y altras obras de mà de dibuix».[17]

Aquests dos inventaris demostren la preparació dels mestres mataronins del XVII, i confirmen que tenien tot el que precisaven per a l'execució dels seus treballs de fusteria, d'escultura i també d'arquitectura.

Rafael Soler i Fonrodona

NOTES.

1.- Museu Arxiu de Santa Maria. Mataró (=MASMM) Llibre de Baptismes núm. 3, foli 13.

2.- LLUÍS FERRER I CLARIANA, *Santa Maria de Mataró. La Parròquia. El Temple*, I (Mataró, 1968), 70.

3.- MASMM. Llibre de Matrimonis núm. 2, foli 72v.

4.- Arxiu de la Corona d'Aragó (=ACA).
Secció Protocols Notarials de Mataró. Sèrie 5206. Notari Llop Simó. MASMM. Documentació Aguilar.

5.- JOSEP M. MADURELL I MARIMON, *L'art antic al Maresme* (Mataró 1970), 28.

6.- MADURELL, *L'art antic*, 27 i 254.

7.- MADURELL, *L'art antic*, 53.

8.- ACA. Secció Protocols Notarials de Mataró. Sèrie 1133. Notari Geroni Portell i Torruella, 17 d'agost de 1636. MASMM. Documentació Aguilar.

9.- FERRER I CLARIANA, *Santa Maria*, II, 146.

10.- FERRER I CLARIANA, *Santa Maria*, I, 71.

11.- JOAQUIM LLOVET, *La ciutat de Mataró*, II (Barcelona 1961), 185.

12.- CARME ESPRIU, «Apunts per a l'estudi d'un edifici urbà: L'Ajuntament de Mataró (1635-1705)», *IV Sessió d'Estudis Mataronins* (Mataró 1988).

13.- MADURELL, *L'art antic*, 140.

14.- LLUÍS ADAN I FERRER i RAFAEL SOLER I FONRODONA, «La planta de la catedral romànica de Vic», *FULLS del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 54 (Mataró, gener 1996).

15.- MASMM. Not. 6. Inventaris.

16.- RAFAEL SOLER I FONRODONA, «Els Llobet constructors de retaules al segle XVII», *FULLS del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 53 (Mataró, octubre 1995).

17.- MASMM. Not. 6. Inventaris.

Mn. Jaume Sala, prevere de Mataró, va fer testament el dia 12 de desembre de 1644. Per una de les disposicions testamentàries deixava i llegava a l'hospital dels pobres de Santa Magdalena de Mataró les cases on vivia, al carrer del Pou d'Avall, avui carrer de l'Hospital, juntament amb els seus horts i eixides, per tal de bastir un nou hospital i una capella dedicada a sant Jaume.

Els seus marmessors van executar la disposició testamentària i van construir, ara fa tres-cents cinquanta anys, els primers edificis de l'actual hospital de Sant Jaume i Santa Magdalena de Mataró. La documentació existent al Fons Aguilar, dipositat al Museu Arxiu de Santa Maria, ha permès de redactar l'estudi que segueix.

ELS PRIMERS EDIFICIS I LA PRIMERA CAPELLA DE L'HOSPITAL DE SANT JAUME I SANTA MAGDALENA DE MATARÓ

MN. JAUME SALA, PREVERE DE MATARÓ.

Un interessant article de Miquel Brullet i Monmany, redactat a partir de l'estudi exhaustiu de la documentació conservada al Museu Arxiu de Santa Maria amb l'anotació "Documentació Hospital", publicat l'any 1979 als *FULLS*[1], permet presentar Mn. Jaume Sala, prevere de Mataró.

Fill de Pau Sala, negociant, i de Joana Pasqual, va néixer a Mataró el 17 de març de 1576. Després d'estudiar gramàtica a Mataró i filosofia i teologia a Barcelona, va ésser ordenat sacerdot, com a beneficiat de Sant Joan de Mataró, el 22 de setembre de 1601. Va fer testament el dia 12 de desembre de 1644 i morí el dia 17 del mateix mes, quan tenia seixanta-vuit anys.

Després d'analitzar el "Llibre de dèbit i crèdit de Mn. Jaume Sala, prevere de Mataró", manuscrit, conservat al Museu Arxiu, Miquel Brullet i Monmany explica que la família Sala era una família benestant i que els negocis de Pau Sala van ésser continuats pel seu fill sacerdot, qui va seguir establint censos, violaris i censals, actuà com a conseller, intervingué com a marmessor en diverses testamentàries, va ésser comerciant de blat i de vi, i va concedir crèdits a diferents Ajuntaments.

EL TESTAMENT DE MN. JAUME SALA.

La disposició principal del testament de Mn. Jaume Sala establia que deixava i llegava a l'hospital dels pobres de Santa Magdalena de Mataró i als seus administradors «tota aquella casa o casas, juntament ab horts o axidas a ditas casas contiguos, y ab entrades y axidas, drets y pertinèntias de aquellas, les quals casas jo tinch y possehesch en la present vila de Mataró, en lo carrer dit lo Pou devall» per tal de construir un hospital de

Pica d'aigua beneita de Santa Maria.
S'hi llegeix la inscripció «D.O.M. Maria Virgini Patrona donum. Pro anima Paulis Sala patris piis. Jacob Sala presb. 1640».
Fotografia Miquel Sala. MASMM.

pobres «sans y malalts», amb el nom de Sant Jaume i Santa Magdalena si s'hi transferia l'hospital existent, tal com va ésser. A més s'havia de construir una capella, sota l'advocació de Sant Jaume Apòstol i fundar-hi una missa quotidiana, perpètua, i diversos oficis religiosos.[2]

Altres disposicions eren que volia ésser enterrat a Santa Maria «en lo lloch a hont mos pares stan sepultats, sota l.orga, al costat de la sepultura de la casa de Antoni Sala»[3], que s'havien de celebrar mil misses al seu sufragi, que s'havia de donar una llàntia a l'altar major de Santa Maria, i que també donava a Santa Maria el brollador de pedra marbre del seu jardí, perquè servís com a pica d'aigua beneïda, a l'entrada de l'església[4]. Igualment introduïa diversos llegats.

Finalment indicava que «fas y instituesch a Nostre Senyor Déu Jesuchrist» com a hereu universal i especificava que els seus marmessors haurien de rebre, i inventariar els seus béns i vendre'ls, per a poder construir el nou hospital i la capella de Sant Jaume, i que el capital restant s'hauria de convertir en censals, per a garantir el compliment de la testamentària, que els propis marmessors haurien d'administrar i que, «aprés llur mort», quedarien el rector i els preveres de Santa Maria com a administradors perpetus.

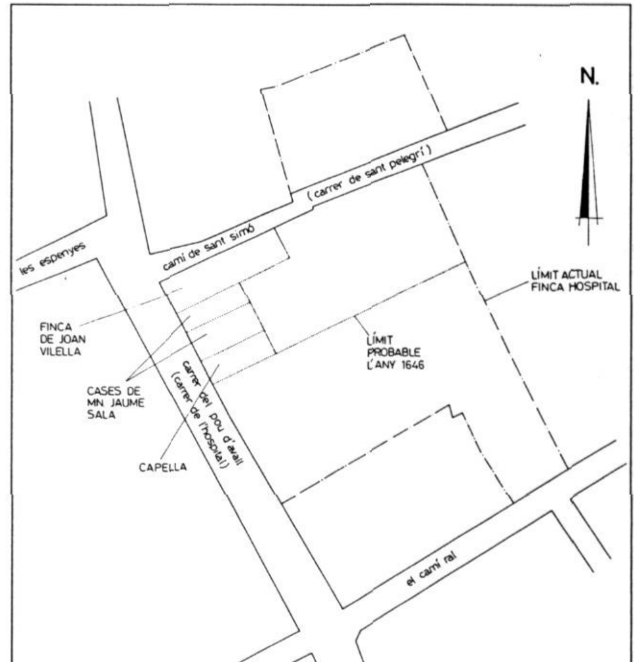
El testament va ésser executat pels marmessors que el propi Mn. Jaume Sala va nomenar, Joan Pere Rosselló i Joan Hortal, preveres, residents a Santa Maria, Maria Anna Deviu, viuda de Bartomeu Puig Lentisclar i Deviu, Llorenç Lentisclar i Deviu, i Pere Portell, apotecari.

La documentació de la marmessoria testamentària, localitzada per Joaquim Aguilar i Vallès a l'Arxiu de la Corona d'Aragó[5], que Miquel Brullet i Monmany no va tenir a l'abast, permet ara de conèixer les actuacions concretes dels marmessors i les dades d'execució del testament.

ELS PRIMERS EDIFICIS DE L'HOSPITAL I LA CAPELLA DE SANT JAUME APÒSTOL.

En tenim notícia i coneixem com eren per l'acte de cessió que feren els marmessors de Mn. Jaume Sala als administradors de l'Hospital el 22 de març de 1647[6].

Comprenien les dues cases que havien estat de Mn. Jaume Sala, una d'un cós i l'altre d'un cós i mig, adaptades com a hospital, i una tercera

Situació de les cases de Mn. Jaume Sala i dels primers edificis de l'Hospital.

casa, adquirida a Elisabet Castellar, viuda, i a Àngela Bruguera, muller de Jaume Bruguera, traginer, d'un cós d'amplada, en la qual es construí la capella de Sant Jaume.

Totes tres cases tenien façana i accés, i llindaven, a ponent, amb el carrer del Pou d'Avall. La finca total, al nord, llindava parcialment amb Joan Vilella, mariner, i també en part «ab un camí que va de la dita vila de Mataró a una capella de Sant Simon, construida en la riera de Vatlleix», o sigui, l'actual carrer de Sant Pelegrí. La propietat de Joan Vilella, mariner, devia incloure l'espai de l'església actual.

Els primers edificis de l'hospital eren situats, per tant, al costat, cantó de mar, de l'actual església, amb façana al carrer del Pou d'Avall, avui carrer de l'Hospital, i per la part posterior tenien eixides i horts, amb sortida a l'actual carrer de Sant Pelegrí.

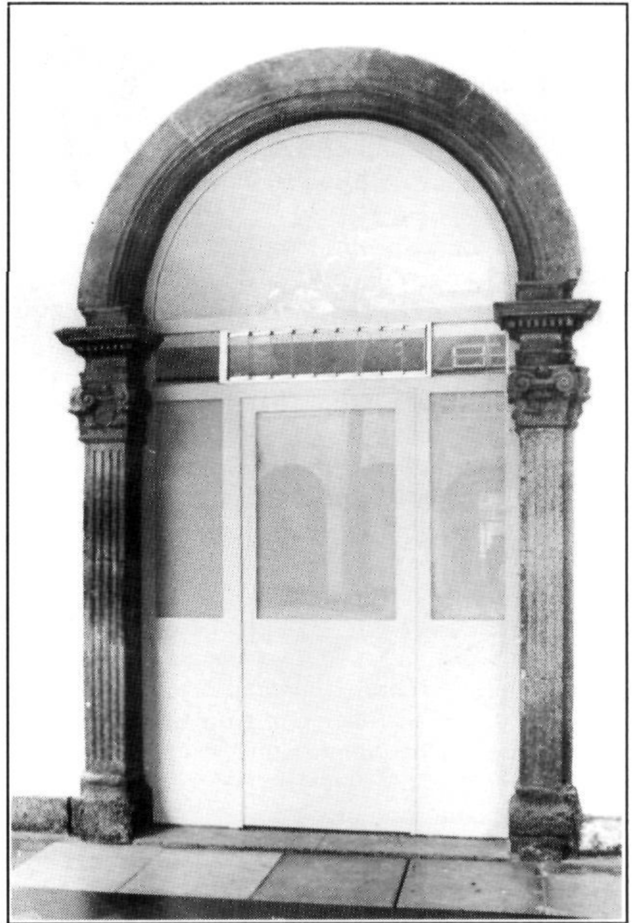
L'acte de cessió diu també com eren els edificis. L'hospital pròpiament dit tenia dos portals al carrer, tancats amb portes «de teya, molt grosses, ab sos panys y claus y golfos de ferro grans», que corresponien a cada una de les cases. La primera casa, d'amplada normal (un cós), la de més amunt pujant el carrer, tenia planta baixa i planta pis, i era coberta amb teulada. La segona casa, més ampla (un cós i mig), tenia planta baixa i dos pisos. A la tercera casa es va construir la capella.

A la primera casa, al fons de l'entrada hi havia la cuina, «de raonable grandària, ab sa xemeneia, per l.hospital. És enrajolada de maons. Té dos armaris, una aiguera, dos fogons de pedra picada grans, un forn y espirall». Des de la cuina s'accedia a l'hort. Des de l'entrada també s'accedia a l'escala que pujava als pisos, on eren situades les cambres de l'hospital.

La segona casa, a la planta baixa, tenia una estança amb una xemeneia gran «per los pobres». Aquesta estança era enrajolada de maons i a les vores tenia uns pedrissos de pedra, enrajolats amb peces de portal[7] i maons; en un cap hi havia una taula, de catorze pams de llargària, amb pedrissos de peces de portal, també «per los pobres», i una «aiguera xica».

És documentat que hi havia també «un cubell gran, ab un sércol de ferro, que servirà per fer las bugadas per dit hospital, quatre bacins de terra grans, per los pobres, amb dos cadenas de ferro o clamàstechs, per dit hospital, una per cada cuina».

La planta pis de la primera casa contenia tres cambres. La segona casa incorporava dues cambres grans, tant en el primer pis, com en el segon. Totes les cambres eren «enrajolades y emblanquinades», amb finestres de pedra picada, «ab ses portes a les finestres».

Portal de l'antiga capella o oratori del claustre de l'Hospital, que podia haver estat el portal de la primitiva capella. Fotografia Miquel Sala. MASMM.

L'exterior de les cases era emblanquinat o lliscat «de cals y arena, excepte la part de llevant, que tota és de pedra y cals, y la part de defora no està emblanquinada».

L'acte de cessió del 22 de març de 1647 segueix dient «els horts són tots cercats y closos amb bones tàpies. En l.axida o pati de las casas, que és entre las casas y els horts, hi ha un pou guarnit, ab sa corriola, dos galledes y corda, ab dues cadenes de ferro, una per galleda. Un safareig nou, raonablement gran, per rentar las bugadas y per regar els horts, guarnit ab bona bomba, ab cadena de ferro, per treure l.aigua del dit pou ab un animal. Una presó per los pobres inquiets que seran en dit hospital, tancada ab sa porta, ab son pany y clau. Un estable, una pallissa i un galliner, ab els seus tres portals, coberts amb teulada. Una necessària[8] ab son pou, molt ample, paredat de pedra y cals».

La capella de Sant Jaume ocupava la tercera casa, la situada més a migdia, adquirida expressament per a bastir-la. Era «raonable de grandària» i «obrada a la moderna, ab sa volta de guix y rajola emblanquida». Tenia un portal gran, de pedra picada, amb dues portes al carrer del Pou d'Avall[9]. Sobre del portal hi havia una reixa gran. Després de la capella hi havia la sagristia, a la qual s'accedia a través d'un portal de pedra picada, i tenia una aigüera i un armari.

La capella tenia retaule i pica gran per a l'aigua beneïda[10]. La façana exterior era coronada amb un «campanar xich, ab sa campana».

Les obres de l'hospital i de la capella van fer-les Antoni Piqués i Joan Coll, mestres de cases, Antic Dorda, treballador o manobre, i Jaume Rosselló, fuster, tots de Mataró, amb l'ajut dels seus operaris; començaren a mitjan juliol de 1645. Els materials consistents en rajoles, maons, peces de portal, pedra trossejada, sorra, argila i calç, van ésser subministrats per Gabriel Aimar i Jaume Gunyó, rajolers de Mataró, i el guix per Bartomeu Galseran i Guanter, de Tiana. La pedra picada va ésser aportada, majoritàriament, per diversos mestres de cases mataronins. Els manyans de

Mataró Joan Forest, Miquel Smandia i Francesc Jauvany van intervenir també en les obres. La campana, de sis roves de pes, va fer-la Pere Bosch, courer de Vic, pel preu de cinquanta-quatre lliures i dotze sous.

La capella era acabada, i va ésser inaugurada, el dia de sant Jaume, 25 de juliol de 1646; el passat juliol, per tant, ha fet tres-cents cinquanta anys. Les obres de l'hospital devien estar totalment finalitzades el 14 de juny de 1647, data en què els diferents marmessors presentaren memorials amb els comptes de la marmessoria davant del notari de Mataró, Antoni Puig[11].

EL RETAULE DE LA CAPELLA DE SANT JAUME.

Per document notarial, data 27 de gener de 1647, els administradors de l'hospital de Mataró, Antoni Gasia, negociant, Francesc Puig, esparter, i Bernat Boix, carreter, van rebre dels marmessors de Mn. Jaume Sala tot l'equipament de la capella de Sant Jaume i de la sagristia[12].

Retaule de sant Nicolau. Santa Maria de Mataró. Antoni Riera, escultor (segle XVII). El retaule de sant Jaume de la primera capella de l'Hospital tenia una composició semblant. Fotografia Miquel Sala. MASMM.

Sant Jaume Apòstol, amb Mn. Jaume Sala en actitud orant. Fotografia Miquel Sala. MASMM.

El document esmentat descriu el retaule. Indica que era «un retaula gran, proporsionat a la dita capella, en lo qual hi ha tres quadros pintats a l.oli, lo hu ab la figura de Sant Jaume, y al peu d.ell, pintat lo dit magnífic Jaume Sala predit, altre quadro de la Consepsió de Nostra Senyora y altre quadro de la Cena del Senyor. Lo qual retaula ha de daurar Nicolau Urgellès, pintor de Mataró...»[13]

Pels memorials dels marmessors abans esmentats, sabem que l'escultor de Barcelona Pere Serdà tallà quatre columnes i el fris del retaule i obrà dos mitjos cossos de sant Pere i sant Pau[14]. Les columnes devien ésser salomòniques, ja que el contracte amb Nicolau Urgelés especifica que cal «encarnar» àngles.

També que les tres teles van ésser pintades per Pere Cuquet, pintor de Barcelona, per les quals el 9 de setembre de 1646 cobrà 31 lliures, 18 sous i 3 diners.[15]

Els marmessors de Mn. Jaume Sala pagaven un cens al convent del Carme de Barcelona per les cases del Pou d'Avall[16]. Pere Cuquet havia

La Concepció.
Tela procedent de l'Hospital de Mataró.
Fotografia Miquel Sala. MASMM.

LA TELA DE SANT JAUME.

El Museu Arxiu de Santa Maria conserva, procedent de la sagristia de l'Hospital, una tela que representa sant Jaume Apòstol, que, a més, en la part baixa incorpora una figura orant, probablement Mn. Jaume Sala.

El bastidor de la tela amida 187x139 cm. Sant Jaume hi és representat com a pelegrí, amb llarga cabellera i espessa barba, túnica grisa, mantell vermell, i amb una crossa a la mà i petxines a l'esclavina. La figura orant, que ocupa un requadre de 87x50 cm, sembla sobreposada a la tela principal. El marc té un gruix de 12 cm.

L'examen de la tela indica que ha sofert diverses restauracions i repintats desafortunats. A més les mides actuals no són originals i el bastidor i el marc tampoc no són originals.[18]

Tots aquests condicionants, tot i la constància documental de la intervenció de Pere Cuquet, supediten l'autoria de la tela a la seva propera restauració i documentació.

Procedent també de l'Hospital, el Museu Arxiu conserva una petita tela que representa la Concepció de la Mare de Déu, que també caldria documentar.

pintat per a aquest convent un gran quadre que representava el Concili d'Efes. És ben possible, doncs, que al Carme de Barcelona haguessin conegut l'obra i la persona de Pere Cuquet i que, en funció d'aquesta coneixença, li haguessin encarregat les teles de l'Hospital.

A partir de les dades que tenim, ens podem imaginar com era el retaule. Havia d'ésser molt semblant al retaule de sant Nicolau de Santa Maria. Les quatre columnes i el fris emmarcaven la tela central de Sant Jaume. A les bases de les columnes, una a cada banda, les imatges de sant Pere i sant Pau. Dessota, les graderies i la mesa de l'altar, sobre graons i basaments de pedra picada. Hem de suposar que els dos altres quadres, el de la Concepció i el del Sant Sopar, serien col·locats a la paret de la capella, als dos laterals de l'altar.

És lògic de pensar que, tant la capella, com el retaule, es mantindrien en el seu estat original fins a mitjan segle XVIII, quan es va bastir la nova capella, la que existeix actualment, i quan es va construir el conjunt d'edificis de l'Hospital de Mataró.[17]

LA BENEDICCIÓ DE LA PRIMERA CAPELLA DE L'HOSPITAL.

La Cort eclesiàstica del bisbat de Barcelona, el 5 de juny de 1646, donà llicència per beneir la nova capella de Sant Jaume, per a dir-hi missa i per a beneir la campana. El 24 de juliol de 1646, vigília de sant Jaume, hi hagué completes a la capella[19]. L'endemà, dia de sant Jaume, es procedí a la benedicció de la capella i de la campana i s'hi celebrà l'ofici de la festa. S'utilitzaren tres lliures i nou unces de ciris de cera blanca i dues lliures de candeles de sou, aportades per Geroni Fornells, droguer de Mataró, per un preu total de 20 lliures i 17 sous moneda barcelonesa.[20]

ORIGEN DE LA DOCUMENTACIÓ PRÒPIA DE MN. JAUME SALA I DE L'HOSPITAL EXISTENT AL MUSEU ARXIU DE SANTA MARIA.

La darrera anotació del "Memorial y compte de Llorens Lentisclar y Deviu...", data 14 de juny de 1647, dóna fe que els marmessors de Mn. Jaume Sala presenten, i que el rector de Santa Maria

Antoni Partella accepta, «just y final compte sobre de la total administració de la dita marmessoria».

Acte seguit el rector de Santa Maria signa àpoca d'haver rebut la documentació de la marmessoria, cal suposar, com a administrador perpetu de la testamentària, segons indica el testament de Mn. Jaume Sala.

Després continua l'inventari de la documentació rebuda. En ell figuren tots els documents i llibres manuscrits, referits a Mn. Jaume Sala que, amb la notació Documentació Hospital, el Museu Arxiu de Santa Maria conserva.

Aquest inventari, a més, possibilitarà d'incorporar-hi diversa documentació, ara dispersa, ja que permet de conèixer la seva procedència.[21]

Manel Salicrú i Puig

Rajola recuperada de l'antic hospital, facilitada per Ignasi Cruzate i de Palau.

NOTES.

1.- MIQUEL BRULLET I MONMANY, «Mossèn Jaume Sala, Prevere». *FULLS del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 5 (Mataró, juliol 1979).

2.- Arxiu de la Corona d'Aragó (=ACA).
Secció Protocols Notarials de Mataró, sèrie 275. Notari Antoni Puig, data 12 desembre 1644 (Museu Arxiu de Santa Maria. Mataró = MASMM. Fons Aguilar). La part final del document és manuscrita del propi Mn. Jaume Sala.
El MASMM conserva també una còpia autèntica, en pergamí (MASMM. Documentació Hospital), transcrita a *FULLS del Museu Arxiu de Santa Maria*, núm. 3 (Mataró, desembre 1978).
Una altra còpia es conserva igualment a l'Arxiu Municipal de Mataró.
Miquel Brullet i Monmany, en l'article esmentat, analitzà també el testament.

3.- No coneixem la situació exacta de l'orgue en l'església gòtica de Santa Maria, anterior a l'actual.
La sepultura de Mn. Jaume Sala va ésser construïda pels seus marmessors. Hi ha constància dels treballs de mestre d'obres i de la celebració religiosa del trasllat de les seves restes.

4.- La pica és actualment a l'entrada principal de la Basílica de Santa Maria. Porta la inscripció següent «D.O.M. Maria Virgini Patrona donum. Pro anima Paulis Sala patris piis. Jacob Sala presb. 1640».

5.- MASMM. Fons Aguilar.

6.- ACA. Secció Protocols Notarials de Mataró, sèrie 266. Notari Antoni Puig, data 22 de març 1647 (MASMM. Fons Aguilar).

7.- Les peces de portal eren peces d'obra cuita que servien per a formar l'arc en les portes amb arc de mig punt, pròpies del segle XVII. Amidaven aproximadament 20 x 40 x 5 cm i s'utilitzaven també per a enrajolar.

8.- La necessària era el servei higiènic.

9.- És possible que aquest portal de pedra picada s'hagués col·locat posteriorment a l'oratori o capella del claustre, espai que avui té una altra utilitat.

10.- Era l'antiga pica de Santa Maria. Potser és la que encara existeix actualment.

11.- Totes les dades de la construcció de l'hospital i de la capella són extretes dels documents o actes dels marmessors de Mn. Jaume Sala, i concretament
"Memorial y compte del que ha pagat Pere Portell..." ACA. Secció Protocols Notarials de Mataró. Sèrie 266. Notari Antoni Puig, data 14 juny 1647 (MASMM. Fons Aguilar).
"Memorial y compte de Joan Garaupera, de la vila de Mataró..." ACA. Secció Protocols Notarials de Mataró. Sèrie 266. Notari Antoni Puig, data 14 juny 1647 (MASMM. Fons Aguilar).
"Memorial y compte de Llorens Lentisclar y Deviu..." ACA. Secció Protocols Notarials de Mataró. Sèrie 266. Notari Antoni Puig, data 14 juny 1647 (MASMM. Fons Aguilar).

12.- ACA. Secció Protocols Notarials de Mataró. Sèrie 266. Notari Antoni Puig, data 27 gener 1647 (MASMM. Fons Aguilar).

13.- "Memorial y compte de Joan Garaupera..." ACA. Secció Protocols Notarials de Mataró. Sèrie 266. Notari Antoni Puig, data 14 juny 1647 (MASMM. Fons Aguilar).

El 5 de setembre de 1646 els marmessors de Mn. Jaume Sala encarregaren a Nicolau Urgellès el daurat del retaule de la nova capella de l'hospital, pel preu de 236 lliures i 3 sous, treball que es comprometé a fer en un any, i per a subvenir l'import del treball li consignaren uns violaris i altres rendes pròpies de la marmessoria. El contracte diu textualment que Nicolau Urgelès havia de «pintar i daurar lo retaule sots invocatió de Sant Jaume, en lo hospital per dit Mossèn Jaume Sala ordenat fundar, pintant i daurant aquell de or fi, y que no sie or partit, y los rostros de las figuras encarnadas, y los cossos dels àngels encarnats, y Sant Pere y Sant Pau daurats y stofats, y los dos sòcols del pedestral, un a cada part del retaule, se hage de pintar jaspeat ab alguna via de or, las polceras del retaule també dauradas». ACA. Secció Protocols Notarials de Mataró. Sèrie 253. Notari Antoni Puig, data 5 setembre 1646 (MASMM. Fons Aguilar).

Els Urgellès foren una família de pintors i dauradors mataronins, activa almenys durant el segle XVII. És documentat que Joan Urgellès, possiblement fill de Nicolau, daurà els retaules del Roser i de les Ànimes de Santa Maria.

14.- "Memorial y compte del que ha pagat Pere Portell..." ACA. Secció Protocols Notarials de Mataró. Sèrie 266. Notari Antoni Puig, data 14 juny 1647 (MASMM. Fons Aguilar).

El 27 de maig de 1646 Pere Serdà, ciutadà de Barcelona, rebé dels marmessors de Mn. Jaume Sala 22 lliures «per la talla de quatre columnes y frisa de aquelles» i altres 8 lliures per dos mitjos cossos «que ell ha fets en lo altar de dita capella del dit hospital».

L'àpoca consta al manual del notari Salvador Saurí. ACA. Secció Protocols Notarials de Mataró. Sèrie 1152. Notari Salvador Saurí, data 27 de maig de 1646 (MASMM. Fons Aguilar).

No coneixem cap altra dada de l'escultor Pere Serdà.

El mateix memorial indica que el 20 de febrer de 1646 Jaume Llibre, de Cardedeu, va rebre l'import d'onze lliures per la fusta d'alba per fer el retaule.

15.- "Memorial y compte de Joan Garaupera..." ACA. Secció Protocols Notarials de Mataró. Sèrie 266. Notari Antoni Puig, data 14 juny 1647 (MASMM. Fons Aguilar).

L'anotació diu textualment «E a 9 de setembra de 1646 a pagat dit Garaupera, per orda de dits marmessors, a Pera Cuquet, pintor de Barcelona, trenta una lliura, divuyt sous y tres diners, y són per lo valor y preu de tres quadros ha dit Cuquet pintats, que són en lo altar de Sant Jaume de la capella de dit hospital de Mossèn Sala, y són un quadro gran de Sant Jaume apòstol, y al peu de dit Sant està pintat dit Mossèn Jaume Sala, prevere, altre quadro de la Sena del Senyor, y altre quadro de la Conseptio de Nostra Senyora, y per las telas de dits tres quadros, consta ab àphoca dits die y any. Rebuda en poder de Francesch Pla, notari públic de Barcelona».

Al manual del notari Francesc Pla figura l'anotació de l'àpoca. Arxiu Històric de Protocols de Barcelona. Notari Francesc Pla. Manual 1946, 2a. part, data 9 de setembre de 1646.

Josep Maria Xarrié i Maite Toneu han afirmat recentment que Pere Cuquet és el més important pintor català del segle XVII. Vegeu JOSEP MARIA XARRIÉ, MAITE TONEU. «La Nativitat. Pere Cuquet, segle XVII. Museu Comarcal de Manresa (Bages)», *Centre de Conservació i Restauració de Béns Culturals Mobles. Memòria d'Activitats 1982-1988.*

J.F. Ràfols al seu diccionari d'artistes de Catalunya indica que va néixer a Barcelona a la fi del segle XVI i que va morir, també a Barcelona, l'any 1666. Indica igualment que la seva obra és gairebé desconeguda perquè, tot i que va ésser un dels més hàbils artistes barcelonins sis-centistes, que va distingir-se pel seu correcte dibuix i per la força del seu clar-obscur, ple de color, s'han conservat molt poques obres seves.

Antonio Palomino Velasco, esmentat per J.F. Ràfols, a mitjan segle XVIII, diu que Pere Cuquet, excel·lent pintor, va fer un gran quadre, que representava el Concili d'Efes, per al convent del Carme de Barcelona i la majoria de les teles que existien al claustre del convent barceloní de Sant Francesc de Paula, sobre la vida del sant, a més de moltes altres teles per a diversos retaules de la ciutat. J.F. Ràfols documenta també que Pere Cuquet va fer la decoració de l'altar major de l'església de Santa Mònica de Barcelona i que el 1636 va contractar les pintures del martiri de Sant Feliu, per a l'església parroquial de Sant Feliu de Codines, les úniques conservades d'entre totes les que esmenta; indica també que el Museu d'Art de Catalunya posseeix una pintura –un angelot, possiblement fragment d'una composició més gran– i un dibuix.

L'any 1987, unes teles enrotllades, descobertes al magatzem del Museu Arxiu de Manresa, que havien format part del retaule major del convent del Carme d'aquella ciutat, van ésser identificades com a obra de Pere Cuquet.

Vegeu

J.F. RÀFOLS. *Diccionario Biográfico de Artistas de Cataluña*, I (Barcelona 1951), 307-308.

ANTONIO PALOMINO VELASCO. *Las vidas de los pintores y estatuarios eminentes españoles* (Londres, 1744), 88-89.

XARRIÉ, TONEU. «La Nativitat».

16.- La primera anotació, referent al cens data 28 de març de 1645, diu que s'ha pagat al pare Bernat Pellisser, prior del convent de Nostra Senyora del Carme de Barcelona, la quantitat d'una lliura i vuit sous per la pensió del cens «que fa la casa de Mn. Jaume Sala, que serà hospital».

"Memorial y compte del que ha pagat Pere Portell..." ACA. Secció Protocols Notarials de Mataró. Sèrie 266. Notari Antoni Puig, data 14 juny 1647. (MASMM. Fons Aguilar).

17.- La primera pedra de l'actual capella de l'Hospital va ésser col·locada el 7 d'agost de 1712.

ACA. Secció Protocols Notarials de Mataró. Sèrie 1201. Notari Martí Simon, data 7 agost 1712 (MASMM. Fons Aguilar).

No és documentada la construcció dels actuals edificis de l'Hospital de Mataró.

L'acta de col·locació de la primera pedra de la capella diu així «... lo dia present, y en aquest punt que són las sis horas de la tarde, se posa en aquest tros de terra, en lo qual estam presents, y constituhits, la primera pedra a fi y effecte de fabricar una nova Iglésia sots invocació de Sant Jaume apòstol, que dits Senyors Administradors y Elets intentam fer y fabricar de nou, ab un hospital unida la dita Iglésia, per habitació dels pobres malalts de dita present ciutat de Mataró, assistint, com assisteixen en esta acció y funció, los molt Reverents Rector y Clero de la dita Iglésia Parroquial de dita Ciutat de Mataró, ab professó solemne, los Ilustres Senyors Jurats de dita Ciutat y molta part del poble de la mateixa Ciutat, Governant la Iglésia Cathòlica Romana lo Santíssim Pare Papa Clement onsè, y essent lo Ilustríssim y Reverendíssim Senyor Benet

de Salla, Bisbe de Barcelona, Governant la Monarquia de Espanya la Sacra, Cesàrea, Cathòlica y Real Magestat de nostre Rey y senyor Carlos tercer, y sexto Emperador de Alemanya (que Déu guarde), essent Rector de la Iglésia Parroquial de dita Ciutat de Mataró lo molt Reverent Doctor Ramon Riera, exercint lo offici de Batlle lo Ilustre Senyor Jurat en Cap de dita Ciutat de Mataró, per absència del Magnífich Mariano Jofre, ciutadà honrat de Barcelona, batlle de dita Ciutat de Mataró. E Jurats los Ilustres Joseph Carbonell, Bonaventura Mascort, Joseph Simon y Salvador Ferrés. E per a que en lo sdevenidor, y perpetuament de la present acció, funció y nova fàbrica de dita Iglésia y hospital, y se tinga perpètua memòria de la nova fàbrica de aquellas, Requerim que de ditas cosas se.n lleve lo present acte, y de aquell se.n done còpia auctèntica y fefaent a dits Senyors Administradors y Elets a fi y effecte de posar lo dit acte dins la mateixa primera pedra, la qual se posa en lo lloch ahont serà la paret de dita Iglésia novament fabricadora. De las quals cosas, totas y sengles sobredites, los sobredits Senyors y Elets en dit nom han requerit a mi dit davall scrit notari me llevàs acte, y las quals cosas son estadas fetas día, mes y any, y en lo lloch y puesto sobredits, present y intervenint yo, lo dit y devall scrit notari, e presents també los testimonis sobredits a estas cosas respectivas cridats.»

18.- Lluís Adan i Ferrer ha estudiat la tela i ha facilitat aquestes dades.

19.- "Memorial y compte del que ha pagat Pere Portell..." ACA. Secció Protocols Notarials de Mataró. Sèrie 266. Notari Antoni Puig, data 14 de juny 1647 (MASMM. Fons Aguilar). Anotacions data 5 juny 1646 i 5 agost 1646.

La llicència per a poder edificar la capella havia estat concedida pel canonge Baldó, vicari general, en nom del bisbe de Barcelona, el 15 de juliol de 1645.

ACA. Secció Protocols Notarials de Mataró. Sèrie 266. Notari Antoni Puig, data 14 de juny 1647 (MASMM. Fons Aguilar).

20.- "Memorial y compte de Llorenç Lentisclar y Deviu..." ACA. Secció Protocols Notarials de Mataró. Sèrie 266. Notari Antoni Puig, data 14 de juny 1647 (MASMM. Documentació Aguilar). Anotació data 6 març 1647.

21.- Ibidem. Anotació data 14 juny 1647.

La documentació Salas i Isern, pròpia dels Srs. Joan de la Creu Cuadrada i Gallifa i Conxita Salas i Isern recentment donada al Museu Arxiu comprèn escrits i treballs diversos del Sr. Ramon Salas i Oliveras. Entre ells destaca el titulat «La ciutat en el record», descripció a partir de visions o imatges del Mataró d'inicis de l'actual segle, en la línia de l'estudi publicat amb el títol *Quan jo era noi.*

Molt possiblement «La ciutat en el record» va ésser escrit a l'entorn de 1970.

Avui, a manera d'homenatge al Sr. Ramon Salas, tipògraf d'ofici, de pensament tradicionalista, persona de saber enciclopèdic, erudit i estudiós, iniciem la transcripció dels primers capítols del treball, transcripció que continuarem periòdicament, i que segueix en tot el text original, tot i que hi hem afegit notes per a facilitar la comprensió.

LA CIUTAT EN EL RECORD (I)

PETIT EXORDI.

Quan una persona va posant anys, generalment es complau en recordar homes i coses de la seva infància i joventut. Aquest record moltes vegades podríem anomenar-lo introspectiu, això és, que no es manifesta de cap manera; altres voltes es fa patent en converses sostingudes amb persones d'edat igual o aproximada a la de qui parla, més que no pas parlant amb gent jove, que avui no acostuma a sentir gaire interès per allò que conceptua com a antigalles i anacronismes; i també es dóna el cas, sortosament, que hi ha qui fa memòria de costums i fets passats, per mitjà de la lletra impresa, ja sia des d'un full periòdic o bé des de les planes d'un llibre.

Nosaltres, gràcies a Déu, tenim anys i memòria, i, conversant amb amics, han estat diverses les ocasions en què se'ns ha demanat que procuréssim de deixar en lletres de motlle impressions nostres i recordances que puguin donar testimoni de certs detalls que solament queden recollits per això que podríem dir-ne la petita història.

Volent complaure el prec que deixem apuntat, i aspirant també a satisfer un pregon desig nostre, anem a intentar de donar una ullada retrospectiva a persones i coses que han estat «vistes» per nosaltres.

A la nostra terra tenim la sort de comptar amb una plèiade d'escriptors que a través dels temps han donat fe d'una vida passada, amb els seus homes, successos i costums. Els noms de Coloreu, Vidal i Valenciano, Cornet i Mas, Roure, Nadal i altres, pel que respecta a la capital del Principat, i els de Corominas, Collell, Rahola i molts més, pel que fa referència a ciutats i viles de Catalunya, són ben bé prou coneguts perquè ens calgui remarcar el seu valor literari i el que podem anomenar testifical.

De cap manera tenim la pretensió que el nostre nom pugui posar-se al costat dels esmentats i de molts altres que han historiat la vida d'homes i pobles en aquest sentit gairebé anecdòtic. La nostra tasca queda circumscrita a deixar constància de com era Mataró a finals del segle XIX i a les primeries de l'actual, i amb aquesta finalitat dividirem aquest treball en diversos capítols, potser faltats de certa concordança, per mitjà dels quals pugui apreciar-se el contrast entre la ciutat d'aquells dies i la d'avui, sobretot en els aspectes urbà i de costums.

EL PERÍMETRE DE LA CIUTAT.

En referir-nos a la que podríem dir-ne ciutat material, o sia el conjunt d'edificis que formaven la població a les darreries del segle passat, i a fi que la generació actual pugui fer-se perfecte càrrec de l'extensió que llavors tenia Mataró, creiem que serà convenient d'assenyalar els llocs pels quals

Visió de Mataró a inicis de l'actual segle, des del turó del saltant de can Boada. Com es pot veure, no era oberta la ronda en el tram Camí de la Geganta (1910?). Postal Fergui. MASMM. Arxiu d'Imatges.

es passava de la part urbana als afores, així com també de remarcar alguns espais de terra de conreu que quedaven dins del conjunt de la població.

El carrer de l'Havana, que des de fa alguns anys es troba integrant l'anomenat Camí Ral, era el que donava sortida, cap al cantó d'Arenys, a la carretera general que va de Madrid a La Jonquera, i que, de fet, travessava la ciutat convertida en els carrers que portaven, a més del referit anteriorment, els noms del Ravalet, Camí-ral, Tras Santa Anna, la Rambla, la Mercè (anomenat també Cases Noves) i Clavé, que donava sortida als afores per la part de Barcelona. Tornant a l'Havana, hem de dir que en el seu extrem i en la banda del mar hi havia força terra de regadiu pertanyent a les sènies del Lleó i de can Sala. Una paret de poca alçària, que s'ha conservat fins no fa molts anys, permetia, per aquells indrets, veure el pas del tren i la mar. Més cap ençà hi havia algunes altres sènies, cal Pare Etern i la casa Cassa, que tenien les feixes ocupant la part del darrera de les cases fins a la via del tren. En la part superior del carrer també hi havia una altra casa de camp, can Peric, la qual tenia la seva entrada per una mena de túnel, que encara subsisteix[1]. Darrera dels habitatges de la part superior d'aquest carrer, tot era terra de regadiu o vinyar.

Seguint per aquest costat de la ciutat, i fent com una circumval·lació, direm que el carrer de Sant Ramon s'acabava una mica més enllà del carrer del Prat amb una pujada, al capdamunt de la qual hi havia un pas fronter que conduïa a uns terrenys plantats de vinya, i un barri pel qual s'entrava a una casa de camp coneguda per can Joanet del Correu. A la banda esquerra del final del carrer, que en un bon tros no tenia cases, sinó unes alteroses feixes de conreu pertanyents a can Parés, una sènia de molta anomenada, s'hi trobava un camí que menava a la referida casa i també al Puerto Rico vell, una mena de suburbi on hi havia, a cada costat del camí, unes poques casetes de reduïdes dimensions, amb hortets al seu davant, separats per encanyissats, amb galliners i conillers, i amb aviram corrent pel defora.

Més amunt, i abans de trobar el passeig de Puerto Rico, que més tard va ésser de Prat de la Riba i posteriorment de la Primera Bandera de Falange de Catalunya[2], cal fer esment que l'antiga fàbrica Bonet, més tard Minguell, i moltes cases del carrer de Sant Bonaventura, al seu darrera hi tenien terres de conreu, ja que no existien encara els carrers de Puigblanc, Creus i Quintana. La sènia de can Patalè, que es trobava adossada a l'antic Forn del Vidre, ocupava els terrenys damunt dels quals després s'edificarien les cases.

Arribant al passeig de Puerto Rico, s'ha de tenir present que solament era obert fins al carrer de Moreto, i que aquest carrer només existia des d'aquest passeig fins al carrer de Fortuny. A la part baixa de la continuació del passeig hi havia la sènia de can Tossa, més enllà de la qual es trobava una vella portalada en el dintell de la qual, de forma triangular, s'hi veien acumulades un munt de pedretes tirades pels bordegassos del barri i altres d'aquells que s'arreplegaven per a fer el pillet, com se'n deia llavors. Aquest portal conduïa al Puerto Rico vell, del qual ja hem parlat en referir-nos a la seva entrada per la part sud, o sia pel camí de can Parés.

Veí d'aquest nucli de casetes era el tint de can Vinardell, que amb les consegüents ampliacions és avui la tintoreria Marot. A continuació, i al davant, tot era vinyar, ja que no existien ni la fàbrica Gassol, ni l'Escorxador. El camí arribava fins a la riera de Sant Simó, per a continuar després cap a les Cinc Sènies.

El camí dels Caputxins o del Cementiri a l'entorn de l'any 1920. A l'esquerra s'observen els edificis de la Fundació Cabanellas. A la dreta, tocant les parets de les Caputxines, s'hi veu el camp de futbol de l'Iluro, més al fons Valldemia. Postal S. Carreras. Col·lecció Francesc de P. Enrich i Regàs. MASMM. Arxiu d'Imatges.

Al capdamunt del Rierot ja es trobava terra de conreu. A l'esquerra hi havia el Camífondo i, tocant a l'última casa d'aquest carrer, un pas de carro molt just portava a les dues cases de camp que formaven el que es deia la Morberia, nom que recordava que aquell paratge havia servit de cementiri en l'època del còlera morbo que tants estralls va fer a Mataró. A la dreta, començava el camí de Mata, que més tard passà a ésser un tram de la carretera que de Cornellà va a Fogars de Tordera. Aquest camí, posteriorment convertit en carrer, tenia poques cases, les quals feien cantonada, i res més. Més enllà, a la dreta, hi havia la sènia de can Matas, molt coneguda per cal Tio, i a l'altra banda, durant un temps, hi hagué un forn de vidre.

Enfront del Rierot, i ombrejat per corpulents plàtans, naixia el camí de Rocafonda, que menava a la riera de Sant Simó o de Valldeix, i que era el pas obligat per anar a aquest veïnat. No gaire lluny del seu inici, a la seva esquerra, es trobava l'anomenat torrent del Pecat, un camí xaragallós i abrupte, al nom del qual, en aquell temps, algunes persones pretenien de donar versions explicatives, que tant podien ésser filles d'una veritat històrica, com d'una esglaiadora llegenda. Aquest camí o torrent, fent diverses giragonses, menava fins al camí dels Caputxins cap a la part superior del cementiri.

L'Esplanada, amb el convent de les Caputxines, eren l'extrem de la ciutat per aquell indret. L'edifici de les Germanetes dels Pobres, aixecat uns quaranta o cinquanta anys abans[3], es trobava ben bé fora-ciutat. Darrera mateix del convent de les Caputxines tot era vinyar. El camí anomenat dels Caputxins, per on s'anava al cementiri, camí natural que conduïa a l'antic convent dels Caputxins, abandonat el 1835 i després convertit en cementiri, tenia l'amplada justa per a passar-hi el cotxe dels morts o els carros dels comparets que tenien vinyes per aquells verals. En el seu trajecte hi havia dos o tres bancs per a reposar i prendre-hi el sol. Aquests bancs no eren altra cosa que una massa d'obra, sense el més petit detall ornamental.

En el referit carrer de les Monges es produïa una doble bifurcació. Un pas estret, propi solament per a persones, anava des de l'esmentat carrer al d'Argüelles, vorejant uns terrenys d'alt nivell, amb les feixes de conreu de ca l'Hermós, casa molt coneguda, adossada a les tàpies del col·legi de Valldemia. Les feixes de ca l'Hermós feien cantonada amb el carrer de Mossèn Albes, avui de Mossèn Fornells, que, més que carrer, semblava un rieral, en la part dreta del qual, també en terreny alterós, hi havia, i encara hi és avui[4], la terra i la casa de can Dori, que en aquells dies ja llunyans, a més de casa de camp, era també famosa vaqueria. Aquest carrer o rieral, en la seva part superior empalmava amb la riera de Cirera pel darrera de les parets de l'antic col·legi de Catalunya, que des de feia molts anys portava el nom del seu fundador, D. Ermengol Coll de Valldemia.

Seguint la norma que ens hem imposat per a determinar el contorn que tenia la part urbana de la ciutat en els dies de la nostra infància, o sia en els últims anys del passat segle i primeries de l'actual, anotarem que la Riera finalitzava a l'indret de la confluència de les muralles dels Genovesos amb la de la Presó; fins i tot pot dir-se que tocava amb els afores de la població, ja que al final de la referida via ciutadana, que en certa manera quedava tancada per l'antic Cuartel, hi havia una pujada empedrada, apta solament per a vianants, que llindava per la dreta amb la caserna, i per l'esquerra amb la casa senyorial del senyor Don Rafael de Foxà i de Vidal, un aristòcrata que lluïa masclet o perilla, com alguns altres homes d'aquells dies, romanalles de passades èpoques. El comú dels mataronins coneixia aquell senyor com el marquès de Foxà, si bé creiem que, encara que posseïa títols de noblesa, no gaudia d'aquest marquesat. Era una personalitat. Era una personalitat destacada dins del carlisme de la ciutat,

La casa Foxà, entrant en l'espai que ocupa actualment la Riera. A la dreta, els edificis de l'Ateneu. La caserna o «cuartel» ja s'havia enderrocat (1905?). La imatge representa el pas dels Tres Tombs. Fotografia Spà Salarich. MASMM. Arxiu d'Imatges.

però, això sí, capitanejant una constant escissió de tipus local, puix havia establert un centre polític per al seu «ús particular».

Continuant amb la descripció dels llocs per on es sortia de la ciutat als afores, constatem que la referida pujada del Cuartel donava sortida a la riera de Cirera, gairebé al davant de l'edifici de la Presó, que havia estat construït l'any 1863, i que va ésser la primera d'Espanya construïda amb sistema cel·lular. Enfront d'ella, a l'altra banda de la Riera, en l'espai que des de l'any 1908 ocupa el Círcol Catòlic, existia un camp que havia format part de la desapareguda sènia dels Genovesos, i que estava mig encerclat per una tàpia no gaire alta. En el susdit camp havíem vist alguns conreus, i després, en quedar convertit en una mena de prat, ramats de bens i cabres que hi pasturaven; més tard es va convertir en abocador, on les carretes dels transportistes dels mestres de cases anaven a tirar desferres a fi d'anivellar el terreny amb vistes a la seva futura urbanització. A la mateixa mà, a continuació, hi havia els patis del col·legi de Valldemia, que estaven separats de la riera, en tota la seva llargada, per un marge molt alt, cobert de bardissa, amb grosses atzavares o penques, com aquí la gent les anomena, i poblat d'altíssims lledoners. Llevat de dos barris de ferro, un enfront de l'edifici per a pas de les persones, i l'altre per als carruatges, al capdavall dels patis, no hi havia cap mena de tàpia.

A la part esquerra de la riera, i a continuació de l'edifici de la Presó, hi havia un llenç de paret amb una portalada que algunes vegades era d'entrada o, més correntment, de sortida del teatre Euterpe, amb una taquilla a cada costat. A continuació venia la tàpia de l'hort i les parets de la casa que feia cantonada al carrer de Massevà, amb l'entrada del referit carrer i, com és natural, les parets i la tàpia corresponents a la casa de la part de dalt. Empalmant amb aquesta seguia la paret de tanca de la sènia de can Jordi, masia d'un aspecte molt característic, amb l'altíssim eucaliptus que tenia davant de la casa i la munió de pallers que hi havia a l'entorn de la seva grandiosa era, on en l'època de batre el blat molts mataronins anaven a presenciar com, estimulats pel petar de les xurriaques, dos o tres cavalls trotaven damunt de les garbes desfetes i esteses, contemplant a la vegada les altres feines pròpies de la collita del gra. Dins de la tanca de can Jordi, que arribava fins a trobar-se amb la de la sènia-vaqueria de can Jeroni, hi havia un gran safareig en el qual anaven a rentar moltes veïnes d'aquells encontorns. La casa últimament referida feia cantonada amb el camí de la Geganta, al qual serà convenient de dedicar-hi un paràgraf a part.

Seguint el curs d'aquesta mena de circumval·lació per la ciutat d'aquells dies ja llunyans, iniciada, com s'ha dit, a fi de poder donar una visió del seu perímetre urbà, tan diferent de l'actual, direm que l'anomenat camí de la Geganta anava des del paratge al qual ens hem referit anteriorment fins a empalmar amb la carretera d'Argentona, en el lloc on més tard va haver-hi, com encara avui dia, la

El col·legi de Valldemia i el marge de la riera de Cirera (1900?). Fotografia col·lecció Francesc de P. Enrich i Regàs. MASMM. Arxiu d'Imatges.

Can Jordi, a la riera de Cirera, davant de Valldemia, en línia de l'actual carrer del Carme, en el moment de la urbanització de la riera (1925?). Fotografia Mn. Joan Colomer - Col·lecció Parés de Mataró. MASMM. Arxiu d'Imatges.

El carrer de la Cooperativa, continuació del d'Iluro, molt poc urbanitzat encara, amb les fàbriques de la seva part esquerra –La Cooperativa Obrera i la casa Escubós o Les feixes– constituïa l'acabament d'aquesta mena de cèrcol que ens hem imaginat per a donar una idea de la superfície edificada de Mataró a finals del segle XIX i principis del XX.

confluència de les dites rutes amb la ronda d'en Prim i el carrer d'Isern. Donaven al dit camí de la *Geganta, a partir de la riera de Cirera, els carrers del* Parc, Guifré i Sant Isidor, amb la particularitat que els dos anomenats últimament tenien encara en la seva part superior molts cossos per a edificar. Els actuals carrers de Viriatos i Garcilaso[5] no existien, i varen trigar molt a convertir-se en realitat, ocupant moltes feixes pertanyents a les hores de can Bergada i de cal Bufó.

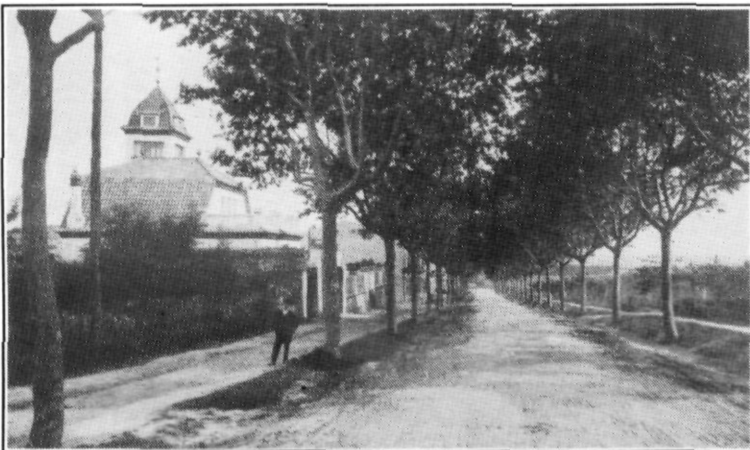
Més cap ençà del lloc on empalmava el carrer d'Isern amb la carretera d'Argentona, pot dir-se que constituïa límit de la ciutat el carrer de Tetuan, ja que la incipient ronda d'en Prim era encara solament un lloc de pas per a vianants i carruatges. Anant cap avall d'aquest carrer, i entrant ja en el d'Iluro, hi havia l'horta de la Quintana, que tenia la terra de conreu tocant a la de can Gallart, desapareguda més tard en obrir-se la ronda d'Alfons XII. Totes les cases de la banda de ponent del carrer d'Iluro tenien les feixes de les cases de camp tocant a les tàpies dels seus horts. El convent de la Providència, per tant, estava situat extramurs, encara que tingués, com avui, portes a l'esmentat carrer i al de Llauder.

Abans de tancar aquest capítol, no serà de més fer notar que dins del clos de la ciutat existien *també terres no edificades, com les sènies de can* Mix, al carrer de Sant Pere, i cal Maonenc, que tenia l'entrada en plena Rambla per un pas en forma de túnel, semblant al que hi havia un poc més enllà, desaparegut en obrir-se el carrer de Lepanto, i que era camí obligat per anar a la fàbrica Arenas, o sia al Vapor Nou.

CARACTERÍSTIQUES DE LA POBLACIÓ URBANA.

En els dies de la nostra infància, els carrers de Mataró donaven a la ciutat un aspecte ben diferent del que té en l'actualitat. Gairebé cap d'ells estava empedrat, i molts ni tan sols engravats. Això feia que en temps de pluges quedessin plens de fang, sobretot on les roderes dels carros eren profundes. En aquests llocs, les potes dels cavalls aixecaven esquitxos de llot, que embrutaven les voreres i les robes i el calçat dels vianants, fent que moltes vegades les dones es veiessin obligades a ficar-se en alguna entrada, i ajustar un poc les portes, per a conservar nets els baixos de les faldilles. Contràriament, en temps d'estiu, molts carrers estaven coberts de pols, cosa que en dies de vent constituïa un veritable poblema tant per als qui anaven pel carrer com per a la netedat de l'interior dels habitatges.

En aquell temps, de les teulades de les cases eixien cap enfora els canals de desguàs, que deixaven caure

Inici de la ronda de Prim (1905?). Postal Fototípia Thomàs, edició Abadal. Col·lecció Francesc de P. Enrich i Regàs. MASMM. Arxiu d'Imatges.

Visió de la plaça de Santa Anna, amb la llissa, a la dreta (1900?). Fotografia Josep Vinardell. MASMM, Arxiu d'Imatges.

l'aigua a les voreres, amb més o menys violència segons l'alçada de l'edifici, obligant els vianants, inclosos els qui portaven paraigua, a fer algunes giragonses per esquivar els raigs.

Més cap ençà del temps, en lloc de mullar el cap de les persones, els canals varen mullar-los els peus, ja que va ésser obligat de col·locar baixants que les fessin arribar just a la vorera, llançant-hi l'aigua damunt.

En descriure l'aspecte que llavors oferia la ciutat, cal posar de relleu com eren alguns carrers. Per exemple, l'aigua de la riera de Cirera, recordem que no existia el desviament, baixava per la Muralla de la Presó, la del Tigre i la de Sant Llorenç fins a desembocar a la plaça de Santa Anna, la qual pot dir-se que quedava partida per les rierades, després seguia cap avall i vorejava el passeig central de la Rambla entrant, al final d'aquesta, en l'anomenat rec del Molí, que començava amb una gran obertura que hi havia sota una enlairada vorera existent al final de la pròpia Rambla. El Rec del Molí era una claveguera a la qual s'accedia per un pendent pedregós i la seva entrada estava tapada per una mena de porta de fusta, adherida a l'obra per la part superior, però que permetia un moviment oscil·lant per a donar pas a les rierades. En certes ocasions, els vianants veien com les rates sortien d'aquella mena d'antre, on algunes vegades es ficaven els vailets als quals agradava de pillardejar i, com sia que una persona només podia entrar-hi ajupida, feien allò que se'n diu «de les seves».

En el curs que acabem de seguir damunt del paper, ens cal indicar l'existència de les llisses, amb les corresponents portes per a ésser tancades en dies de rierada. La primera llissa amb porta era al capdamunt de la pujada del «cuartel», i tancava el pas entre la seva paret i la de la casa del senyor de Foxà. Més avall hi havia les quatre llisses i les dues portes corresponents a l'encreuament de la muralla amb el carrer d'Argentona. L'entrada al carrer d'Amàlia tenia també llisses i porta. A continuació venien les llisses i les portes de l'encreuament amb el carrer de Sant Josep. En arribar a la plaça de Santa Anna, hi havia una llissa llarga i un xic corbada, ja que servia només per a donar direcció o desviar les aigües. Tampoc no podem deixar de consignar que, en dies de pluja torrencial, l'aigua afluïa també, en forma de rierada, a la plaça de Santa Anna des del carrer de Santa Teresa, que la rebia del de Sant Rafel, dit vulgarment «del Torrent»[6], per desembocar en aquest carrer, a través del de Sant Isidor, l'anomenat torrent d'en Tets o de la Pólvora.

Després de referir-nos al pas per l'interior de la ciutat de les aigües de les vessants de la riera de Cirera i del Torrent, volem també esmentar el curs que feien les que baixaven Rierot avall, pels carrers de Sant Bonaventura, de l'Hospital i de Sant Pere, fins al mar. Totes les famílies que vivien en aquests carrers, en dies de mal temps, havien de

Aiguat a la plaça de Santa Anna. Es pot observar que la llissa desvia l'aigua que baixa per la muralla de Sant Llorenç (1905?). Fotografia Spà Salarich. MASMM. Arxiu d'Imatges.

Visió de la plaça de Santa Anna i la Rambla, amb les dues fileres de plàtans.
A primer terme, la llissa (1910?).
Postal L. Roisin.
Col·lecció Francesc de P. Enrich i Regàs.
MASMM. Arxiu d'Imatges.

preparar el que es deia «la mitja porta», a fi d'engalzar-la en el portal de les seves cases, perquè la rierada no els inundés les plantes baixes. Aquesta previsió també era obligada per als habitants de les muralles i per als de tots els altres carrers per on baixava corrent d'aigua[7].

A l'encreuament d'alguns carrers, es posaven passeres de fusta, força àmplies, per a poder travessar d'una vorera a l'altra. Més endavant, aquestes passeres varen ésser substituïdes per altres de pedra, encastades a terra i assegurades amb obra, separades les unes de les altres, a fi que els carruatges poguessin passar-hi, però a una distància convenient per a la passa normal d'una persona.

Detall característic del carrer de Sant Bonaventura d'aquell temps era el que es deia «l'acera alta», una vorera que començava de manera normal a la fi de la baixada d'en Massot, i que prenia una altura considerable fins arribar al carrer de la Coma, on el pendent amb què aquest acabava feia que continués a la mateixa alçada fins al davant de l'anomenat cós de can Bonet, on per mitjà d'uns dos o tres graons es baixava de «l'acera alta» a una vorera normal. Aquesta «acera alta» primerament no tenia protecció de cap mena; després s'hi posaren baranes de ferro, i finalment varen desaparèixer aquestes, i la pròpia vorera va deixar d'ésser «alta», per haver-se omplert el camí ensotat per on passaven els carruatges.

LA RAMBLA.

Mereix una recordança especial la nostra Rambla clàssica, aquella que va desaparèixer per allà l'any 1925, deixant entre els mataronins com un sentiment d'enyorança. Encara ens sembla veure-la amb el seu passeig central flanquejat per dues fileres de plàtans corpulents i altíssims, que a l'estiu proporcionaven una benefactora ombra; amb els bancs de llistons de fusta, ocupats moltes voltes per gent desvagada, amb els dos quioscos per a la venda de begudes, situats, baixant a mà esquerra, un enfront de la societat recreativa La Constància[8], d'esquena al rieral, i l'altre a la part nord del passeig, gairebé tocant al quiosc de periòdics que havia establert allà, feia anys, el caixista-tipògraf senyor Fornells.

Baixant Rambla avall, a mà dreta, hi havia pas de carruatges, amb la corresponent vorera davant dels edificis, entre els quals, a diferència d'avui dia, encara hi havia algunes cases particulars, una d'elles la senyorial que fou del patrici Cuyàs i Sampere. Constatem l'existència de can Casabella, un establiment de venda de comestibles que hi havia a la cantonada esquerra del carrer de Santa Marta, que tenia un aspecte ben pobletà, i el cafè El Siglo, on fa anys hi havia instal·lada la societat Sport Mataronés.

La Rambla, el Camí Ral i la creu de Terme (1910?).
Donatiu del Sr. Jaume Brullet i Tenas.
MASMM. Arxiu d'Imatges.

A la part esquerra del passeig els vehicles passaven per un camí sorrenc, que no era altra cosa que el lloc per on discorrien les aigües quan baixava la rierada, i que més avall limitava amb el paviment engravat que constituïa una part del camí ral.

En aquella època, a l'extrem sud del pati del col·legi de Santa Anna, hi havia un gimnàs cobert, que tocava al cós d'en Saldoni, un carreró curt i ample, constituït per l'existència d'una illa de tres cases, les façanes de les quals donaven a l'esmentat camí ral, davant mateix del carrer de Sant Agustí, i que gaudien del veïnatge de la Creu de Terme, que llavors s'aixecava un poc més cap a la part de Barcelona.

Dues d'aquestes cases a les quals fem referència, eren molt conegudes. Una, can «Noche», el baster, i l'altra, can Salicrú, o sia la «Fonda del Universo». Totes dues tenien un petit portal de sortida pel cantó de la Rambla. El tros del darrera de can «Noche» era el lloc de parada dels cotxes i tartanes d'en Xicu, d'Argentona, que era sogre del baster, els carruatges del qual, junt amb les tartanes d'en Suari, pot dir-se que eren l'únic mitjà de transport de què disposaven els habitants de Mataró i d'Argentona per traslladar-se d'una població a l'altra.

Entre les cases que formaven el costat esquerre de la Rambla hi havia diversos domicilis particulars, un d'ells el del metge senyor Barba, director de l'Hospital; però d'una manera particular ens plau deixar constància aquí de l'Hostal del Brinco, que era també taverna i botiga de queviures, que amb el seu portal rodó i les seves típiques ventalles era ben conegut de tots els carreters que venien de la part d'Arenys amb els carros curulls de verdures destinades al mercat del Born de Barcelona.

Molts vespres el sorral de la Rambla, en tota la seva llargada, quedava ocupat per una renglera de carros, mentre els mossos sopaven a l'interior del referit hostal, en espera de reprendre la marxa, tots junts, cap a Barcelona. En aquell temps, moltes vegades encara sortien lladres a la carretera, i els mossos que menaven els carros s'esperaven per a fer-se costat els uns als altres.

Les persones grans recorden complagudes la Rambla mataronina en els dies de les Santes, quan la banda militar que venia durant la festa major –que durant molts anys va ésser la del regiment d'Albuera–, donava concerts al bell mig del passeig, enfront del banc d'obra, amb respatller de ferro, que hi havia davant mateix del carrer de Santa Marta.

Ramon Salas i Oliveras

NOTES.

1.- El pas de l'Havana a can Peric o a cal Collut avui ja no existeix.

2.- Actualment el nom del carrer és novament Prat de la Riba.

3.- L'edifici de les Germanetes dels Pobres va ésser construït l'any 1876. Actualment incorpora la Fundació Cabanellas.

4.- La casa can Dori va ésser enderrocada durant la dècada dels anys setanta i en el seu lloc es construiren edificis d'habitatges.

5.- Avui el carrer de Viriatos s'anomena Emili Cabañes i el de Garcilaso Melcior de Palau.

6.- El Torrent és ara el nom oficial del carrer.

7.- Els veïns del Rierot i del carrer de Sant Bonaventura col·loquen avui, encara, la mitja porta en moments de pluja forta o aiguat.

8.- L'edifici de La Constància després es va convertir en el teatre i el cafè Clavé. El cafè, a finals dels anys cinquanta, va ésser ocupat pel Banc Central. Actualment només es conserva la façana.

— DOCUMENTACIÓ FOTOGRÀFICA —

Façana de la basílica de Santa Maria a inicis de l'actual segle. MASMM Arxiu d'imatges (000013)

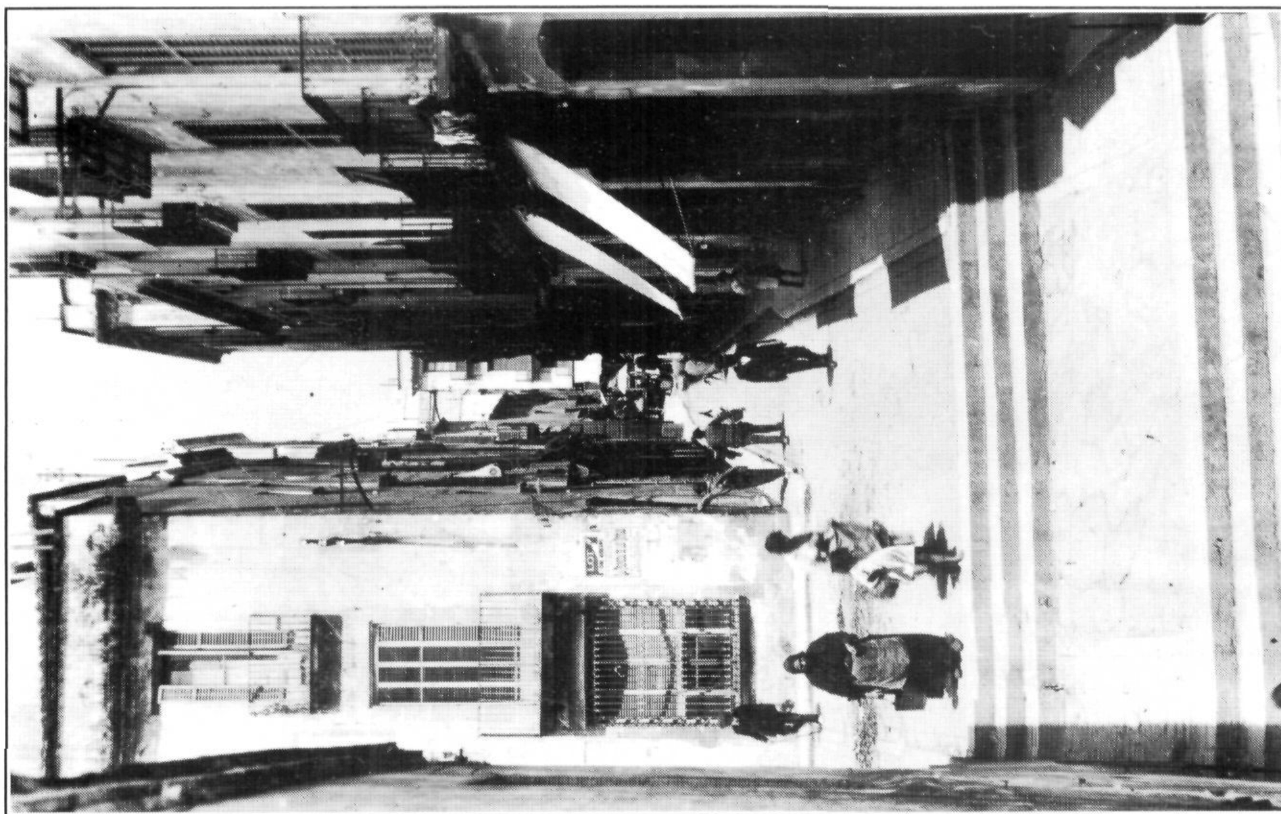
L'ermita de Sant Simó i la carretera a inicis de l'actual segle. MASMM Arxiu d'imatges (000014)

La plaça de Santa Anna a inicis de l'actual segle. MASMM Arxiu d'imatges (000017)

Façana del col·legi de Santa Anna a inicis de l'actual segle. MASMM Arxiu d'imatges (000019)

El carrer de Sant Cristòfol i les Escaletes a inicis de l'actual segle. MASMM Arxiu d'imatges (000016)

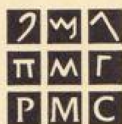
El carrer de Sant Francesc de Paula a inicis de l'actual segle. MASMM Arxiu d'imatges (000018)

50 anys
1946 - 1996
Museu Arxiu

Museu Arxiu de Santa Maria
Mataró

Col·labora:

Patronat Municipal de Cultura

MATARÓ